

Čech, Pavel

Francouzsko-české (československé) vztahy

In: Čech, Pavel. *Francouzsko-české vztahy v oblasti překladu (1945-1953)*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2011, pp. 19-53

ISBN 9788021054660

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/124139>

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

2. Francouzsko-české

(československé) vztahy

2.1 Úvodní poznámka

Dříve než přistoupíme k rozboru kulturněpolitického kontextu, do něhož budou zařazeny tři hlavní části této práce, uvedeme několik metodologických poznámek. Kvalitativní a kvantitativní podobu protežovaných, tolerovaných nebo vylučovaných literárních tendencí v překladech z francouzštiny do značné míry určovaly v období 1948–1953 faktory mimoumělecké povahy. Česká (československá) ediční politika byla determinována působením politického systému a ve vztahu k francouzsky psané literatuře se utvářela jako jeden z produktů geopolitického soupeření mezi tzv. východním (komunistickým) a západním (nekomunistickým) mocenským blokem. Kontext bilaterálních francouzsko-československých vztahů¹ v rovině politické, ekonomické i kulturní byl tak ovlivňován širším kontextem vztahů mezinárodních a tento vliv pronikal do specifického vnitřního vývoje obou zemí. V naší práci ovšem zaměříme pohled na styky dvoustranné. Širšímu historickému pozadí, stejně jako specifikům vnitřního společenského vývoje obou zemí, se budeme věnovat v menší míře, a to i proto, že k těmto tématům (studená válka, vývoj v poválečné Francii a Československu) již existuje bohatá kritická sekundární literatura.

Průznačným rysem francouzsko-československých vztahů byla po roce 1948 radikální schematizace, která se projevila ve dvou paradoxních rozměrech. Vedle dramatického ochuzení oficiálních styků nabývají kontakty mezi francouzským a československým prostředím nové dimenze, a to v podobě nových (staronových) neoficiálních vazeb mezi československými státními (stranickými) kruhy a některými francouzskými nevládními organizacemi nebo politickými stranami, jež byly loajální k lidovědemokratickým režimům. Metodologickým východiskem této kapitoly byla analýza archivního pramenného materiálu. Informace ke kulturní rovině vzájemných styků obsahovaly především fondy

1) Pokud se v této kapitole bude hovořit o bilaterálních vztazích, rozumí se jimi vztahy mezi Francií a Československem. I když se tři ústřední kapitoly věnované překladům omezují pouze na kontakt česko-francouzský (české překlady z francouzštiny) a strukturou slovenských překladů z francouzštiny se až na nepatrnou výjimku nezaobíráme, tento oddíl je pojat univerzálněji. Slovenský podíl na budování jednotné československé politiky vůči Francii je totiž nemožné vyloučit: aktéry vztahů byli i slovenští politikové nebo diplomaté; některé události, které ovlivnily vzájemné styky, se odehrály na Slovensku apod. V širokém významu slova pojem bilaterální vztahy tedy zahrnuje aktivity českých i slovenských představitelů a jejich společný dopad na formování poměru k Francii. V oblasti překladu má již ovšem svůj smysl rozlišovat mezi vztahy česko-francouzskými a slovensko-francouzskými. Přes základní strukturální shody lze totiž identifikovat některé odlišnosti, které naznačují, že slovenská ediční politika byla poněkud méně rigidní ve srovnání s ediční politikou českou (viz kapitola Ideologicky nežádoucí literatura).

Ministerstva informací (později Ministerstva informací a osvěty) a Archiv Ústředního výboru Komunistické strany Československa uložené v pražském Národním archivu. O politických (a kulturněpolitických) aspektech československo-francouzských vztahů pojednávaly také četné archiválie z Archivu Ministerstva zahraničních věcí České republiky. Zde jsme se soustředili na fondy Politických zpráv a tajných a obyčejných Teritoriálních fondů. Systematizující závěry, které k československo-francouzským vztahům budeme formulovat, obráží klady i zápory zvolené metody. Základní nevýhodou práce s archivními prameny je jejich fragmentární charakter: ne všechny dokumenty se v archivech zachovaly či vůbec byly archivovány.² Další omezení spočívalo ve skutečnosti, že některé fondy jsou jen obtížně přístupné³ a i my sami jsme vědomě okruh studovaných fondů omezili. Zásadní nevýhodou může být ovšem fakt, že jsme svůj výzkum ohraničili pouze na fondy uložené na území České republiky. Archiválie v nich obsažené jsou totiž v drtivé míře českého (slovenského) původu, a vypovídají tudíž zejména o československém pohledu na problematiku vzájemných vztahů. Zvýrazňují rovněž aktivity lidovědemokratického Československa jako silnějšího (protože čínorodějšího) aktéra. Toto „privilegované“ postavení československých archiválií nemůže neovlivnit závěry celého výzkumu: např. naši tezi o protektorsky nadřazené pozici komunistického Československa vůči „reakční“ i „pokrokové“ Francii by mohla modifikovat bádání v příslušných francouzských archivních fondech (zejména ministerstva zahraničí a Francouzské komunistické strany) nebo v archivech jiných zemí bývalého komunistického bloku. Zde se proto nabízí řada možností, jak dále pokračovat, a to i v komparatistické perspektivě, ve zpřesňování našich závěrů.

Na druhou stranu základní výhodou pramenného výzkumu je, že archiválie poskytují cenný (protože v některých případech ještě nepublikovaný)⁴ materiál k dalšímu osvětlení československo-francouzských kulturněpolitických vztahů v období 1945–1953. K této problematice existuje v českém prostředí prozatím poměrně malý počet kritických sekundárních prací. Pokud ponecháme stranou historiografické studie Petra Prokše, Karla Kaplana nebo Jindřicha Dejmka, jež se podrobněji věnují politickým aspektům československo-francouzských styků,⁵ kulturní dimenzi vzájemných vztahů rozpracovaly především Pavla Horská a Milena Lenderová. Obě autorky se ovšem zaměřily na období konce 19. a první poloviny 20. století.⁶ Prozatím nejcennější a o pramenné studium

2) Množství důležitých informací se totiž předávalo pouze ústní cestou, telefonickým kontaktem apod.

3) Např. fondy I. Fleischmanna a A. Hoffmeistera v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze.

4) Jedná se např. o prozatím nepublikované informace o aktivní roli československého velvyslanectví v Paříži na formování vzájemných vztahů. Některé z těchto informací obsahuje náš příspěvek (*Les relations tchéco-françaises /1948–1953/: l’Ambassade tchécoslovaque à Paris et la présence /l’absence/ des traductions tchèques des œuvres françaises en milieu tchèque*), který jsme přednesli na konferenci *Europe centrale, carrefour des cultures dans la tradition littéraire* (Brno, 18.–20. 12. 2008). Viz závěrečná Bibliografie.

5) Na tyto práce budeme odkazovat v průběhu následující kapitoly. Viz také závěrečná Bibliografie.

6) Studie Pavly Horské *Prague-Paris*, publikovaná na přelomu osmdesátých a devadesátých let (o několik let později ji následuje práce *Stadká Francie*, věnovaná především kontaktům českého mladočeského a sokolského hnutí s některými francouzskými nacionalistickými kruhy), obsahuje i doslov V. Ledvinky, v němž autor stručně popsal francouzsko-československé kontakty v období 1918–1988. Avšak s ohledem na dobu vzniku práce v ní téměř opomněl období 1948–1953. Viz LEDVINKA, V. *Les relations entre Prague et Paris de 1918 à 1988*. In HORSKÁ, P. *Prague-Paris*. Praha: Orbis, 1990, s. 130–145. I M. Lenderová poválečným vztahům, zejména v kontextu krátkého poválečného obnovení činnosti *Alliance française* v ČSR, věnovala ve své

opírající se texty k naší problematice publikovali český historik K. Bartošek a dále francouzští autoři⁷ F. Noirantová a A. Marès.⁸ Bartošek popsal v rozsáhlé monografii oblast vzájemných vztahů mezi komunistickými stranami v obou zemích a podtrhl finanční závislost francouzských komunistů na štědrém a pragmaticky uvažujícím Československu. Noirantová se zaměřila ve své časopisecké studii na genezi napětí a nedorozumění mezi francouzskými a československými intelektuály na přelomu čtyřicátých a padesátých let; Marès se problematice kulturních československo-francouzských vztahů věnoval v celé řadě článků.⁹ Tyto tři poslední zdroje nám napomohly doplnit výsledky našich archivních bádání zejména informacemi z francouzských archivů.

Poslední poznámka se týká vymezení pojmu lidová demokracie. Teoreticky se pokusil tento pojem rozpracovat a definičně ohraničit historik Jiří Vykoukal, spoluautor a hlavní koncepční tvůrce reprezentativního přehledu dějin zemí východního bloku v letech 1944–1989.¹⁰ Lidovou demokracií rozuměl nejen teoretický konstrukt sovětské provenience, ale hlavně praktické fungování politických režimů zemí střední, východní a jihovýchodní Evropy ve druhé polovině čtyřicátých let 20. století. V tomto smyslu měla být lidová demokracie určitou *střední cestou* mezi socialismem a kapitalismem, jistým „politicko-ekonomickým hybridem“.¹¹ Po nástupu studené války byl tento model násilně rozbit a systém lidové demokracie se proměnil v diktaturu stalinského typu. Československo bylo lidovědemokratickým státem („lidovou vládou lidu“) do únorových událostí v roce 1948. Vykoukal dále definuje základních pět znaků lidovědemokratického zřízení. Jsou jimi tzv. středolevá asymetrie (pravice je prakticky bez politického vlivu, protože je činěna přímo odpovědnou za rozpoutání II. světové války, a z politického dění je tedy vyloučena), solidární pojetí politiky (kompetitivní politický systém, tak jak fungoval před válkou, se neosvědčil, ustupuje proto systému „národních front“), apriorní standard (po válce je všem aktérům politického života jasné, že se musí provést základní sociální reformy, aby

habilitační práci poměrně malý prostor. Viz LENDEROVÁ, M. *Čechy frankofilské: Alliance française v Čechách v letech 1886–1951: příspěvek k dějinám česko-francouzských styků*. České Budějovice : Pedagogická fakulta, 1994, zejm. s. 115–133. Z další literatury věnované francouzsko-českým vztahům výlučně do roku 1918 je možné zmínit knižní monografii S. Broučka *K druhému břehu* a český překlad disertační práce S. Reznikova *Frankofilství a česká identita 1848–1914*.

- 7) Další informace o institucionální přítomnosti francouzské kultury v lidovědemokratickém Československu jsme čerpali také ze sborníku *Z historie Francouzského institutu v Praze*. Viz BRAUNSTEIN, M. a kol. *Z historie Francouzského institutu v Praze*. Praha : Edice Štěpánská, 1993.
- 8) Nejkomplexněji zpracoval danou problematiku ve francouzsky psané studii z padesátých let Jiří Pistorius. Autor ve své faktograficky bohaté (ovšem občas nepřesné) práci *Destin de la culture française dans une démocratie populaire* usiloval především o detailní popis ústupu francouzské kultury z lidovědemokratické ČSR, a to ve prospěch kultury sovětské. Viz PISTORIUS, G. *Destin de la culture française dans une démocratie populaire. La présence française en Tchécoslovaquie (1948–1956)*. Paris : Les Îles d'or, 1957.
- 9) Viz BARTOŠEK, K. *Zpráva o putování v komunistických archivech. Praha-Paříž (1948–1968)*. Praha, Litomyšl : Paseka, 2000; NOIRANT, F. Počátek nedorozumění. Francouzští komunističtí intelektuálové a mlčení okolo sovětizace Československa 1949–1950. In *Soudobé dějiny*, 2002, č. 3–4, s. 551–569; z Marèsových textů např. MARÈS, A. *Politique étrangère et culture en Tchécoslovaquie : de la fermeture à l'ouverture (1948–1968)*. In MARÈS, A. (ed.) *Culture et politique étrangère des démocraties populaires*. Paris : Institut d'études slaves, 2007, s. 91–120. Zde také odkazy na předchozí autorovy texty k dané problematice.
- 10) VYKOUKAL, J., LITERA, B., TEJCHMAN, M. *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*. Praha : Libri, 2000.
- 11) Tento model tak mohl dočasně fungovat, jak Vykoukal připouští, i v některých západoevropských státech (Francie, Itálie).

se eliminovalo nebezpečí, že vzniknou nová protistátní extremistická hnutí), etatismus (stát je vnímán jako nezpochybnitelný garant nutných společenských změn) a asymetrie „trojího dělení moci“ (exekutiva je posílena na úkor legislativy).¹²

V naší práci chápeme pojem lidová demokracie jinak, a to v souladu s obvyklým způsobem používání tohoto termínu v dobové publicistice, oficiálních projevech politických vůdců nebo také doprovodných textech v překladech. Pojmem bylo totiž označováno společenské uspořádání v ČSR (a dalších státech tzv. východního bloku) právě *po únorových událostech* v roce 1948. Lidová demokracie byla vnímána jako přechodná fáze mezi kapitalistickým systémem „demokracie buržoazní“ a budovaným socialismem. V tomto smyslu ji šlo chápat jako opravdovou diktaturu proletariátu, jak ji ve svých teoretických spisech představili Lenin a Stalin. Ústřední znaky lidové demokracie přehledně rozpracovala např. informační brožura k roku stranického školení, kterou připravil ÚV KSČ. Vedoucí úlohu ve státě hraje komunistická strana, která také rozhoduje o všech zásadních otázkách společenského života (např. znárodnování, plánovaná ekonomika, orientace na SSSR): „Vedoucí a řídicí silou našeho lidovědemokratického státu je Komunistická strana Československa. Strana vytyčuje zásadní směrnice pro všechny úseky života v naší republice a motivuje lid k jejich plnění tak, aby všechno úsilí směřovalo k jednomu cíli – k socialismu.“¹³ Převodovými pákami komunistické strany jsou zejména národní výbory a masové organizace (hlavně odborové hnutí). Obsah pojmu *lidová demokracie* odpovídá tudíž v této práci pojmu *stalinská diktatura*, který používá Jiří Vykoukal pro označení politického režimu v ČSR po roce 1948 (v dalších státech střední a jihovýchodní Evropy se doba nástupu lidové demokracie – diktatury stalinského typu – může výrazněji odlišovat).

2.2 Pokus o poválečnou obnovu (1945–1947)

2.2.1 Politické vztahy

K problematice politických vztahů mezi oběma státy v předúnorovém období existuje poměrně bohatá sekundární literatura. Nejdetailnější studií je monografie Petra Prokše *Československo a Západ 1945–1948*, v níž se autor věnuje nejen vztahům ČSR k Francii, ale také k USA a k Velké Británii. V následujícím textu se proto o Prokšovu práci faktograficky opřeme a pouze v několika málo případech odkážeme na další zdroje.

V poválečném období je základním tématem československo-francouzských politických vztahů odčinění tzv. mnichovského traumatu. Československá strana totiž vnímala mnichovské události jako zradu francouzského spojence, která vedla ke zhroucení celého bezpečnostního systému.¹⁴ Třebaže Mnichov přispěl k podstatné změně poválečné československé zahraniční politiky (zejména obratem k Sovětskému svazu),¹⁵ vytvářely se již během druhé světové války předpoklady k obnovení československo-francouzské

12) Cit. dílo, s. 244–251.

13) Viz *Rok stranického školení. 6. téma (Lidová demokracie a její funkce při výstavbě socialismu)*. Praha : ÚV KSČ, 1951, s. 17.

14) Viz KAPLAN, K. *Československo v poválečné Evropě*. Praha : Univerzita Karlova, 2004, s. 244.

15) Viz KAPLAN, K. *Nekroavá revoluce*. Praha : Mladá fronta, 1993, s. 15, 20–21.

předválečné spolupráce. Zásadními akty bylo jednak prohlášení Ch. de Gaulla, předsedy Národního výboru bojující Francie, které adresoval 29. září 1942 československé exilové vládě v Londýně. V něm neuznal platnost Mnichovské dohody a všech následných opatření namířených proti ČSR.¹⁶ Stejný obsah měla i společná deklarace československé vlády v londýnském exilu a francouzské prozatímní vlády z 22. srpna 1944. Obě strany vyjádřily v deklaraci svou vůli obnovit intenzivní vzájemnou spolupráci a Československu se dostalo ujištění, že je Francie podpoří v citlivých politických otázkách poválečného vývoje (např. v německém odsunu a úpravách státních hranic).¹⁷

Od dubna 1946 ČSR sonduje u francouzské vlády možnost uzavřít spojeneckou smlouvu.¹⁸ Tímto jednáním ČSR sledovala vlastní politické zájmy. Zaprvé totiž nechtěla, aby ji předběhlo Polsko, čímž by mohla ztratit výhodnou pozici pro budoucí jednání o úpravě československo-polských hranic. Zadruhé se ČSR chtěla smluvně pojistit proti případnému dalšímu německému útoku, resp. proti napadení některým z jeho spojenců.¹⁹ Československo–francouzským kontaktům ovšem nepřála vnitropolitická situace v obou zemích. V červnových parlamentních volbách v roce 1946 v ČSR zvítězili komunisté a jejich vůdce K. Gottwald se dostal do čela vlády. Francouzští komunisté sice v parlamentních volbách na vítězství nedosáhli, ale jako druhá nejsilnější strana získali křesla ve vládě G. Bidaulta.²⁰ I když nová Gottwaldova vláda proti diplomatickým jednáním nevystupovala, prosadila, aby se návrh smlouvy, připravený již v červenci 1946, konzultoval s Moskvou.²¹ Nicméně Francie československé aktivity zbrzdila: premiér Bidault totiž nechtěl jednání s levicově smýšlejícím Československem urychlovat, aby Francie neztratila tvář v očích anglosaských spojenců tím, že se bude příliš angažovat ve střední Evropě.²² V srpnu 1946 dokonce francouzské ministerstvo zahraničních věcí popřelo na stránkách deníku *Le Figaro*, že by s ČSR o spojenecké smlouvě vůbec jednalo. Tento diplomatický incident musel nakonec francouzský předseda vlády řešit omluvou.²³ Následný stagnující stav v jednáních měla prolomit společná deklarace československého ministra zahraničí J. Masaryka, státního tajemníka V. Clementise a G. Bidaulta na závěr pařížské mírové konference 10. února 1947. V ní se obě strany zavázaly upevnit vzájemnou spolupráci.²⁴ Avšak mezinárodní události a vnitřní politický vývoj ve Francii opět intenzivnější sblížení narušily. Po vyhlášení tzv. Trumanovy doktríny v březnu

16) Viz PROKŠ, P. *Československo a Západ 1945–1948*. Praha : ISV nakladatelství, 2001, s. 141. De Gaulle ovšem vysílal smířlivé signály mnohem dříve. Jeho hnutí Svobodných Francouzů uznalo československé exilové zřízení v čele s E. Benešem již 21. června 1940. Na oplátku ho Beneš podporoval během války v důležitých mezinárodněpolitických otázkách. Srov. DEJMEK, J. *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století. Vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky*. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002, s. 278–280.

17) Viz PROKŠ, P. *Československo a Západ*. Cit. dílo, s. 141–142, 146. Srov. též MARÈS, A. Francouzsko-československé vztahy v letech 1944–1948 neboli mnichovský syndrom. In *Soudobé dějiny*, 1999, č. 2–3, s. 189.

18) Předchozí spojenecká smlouva pocházela z ledna 1924 a potvrzovaly ji garanční smlouvy z Locarna z října 1925. Viz DEJMEK, J. *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století*. Cit. dílo, s. 266–268.

19) Viz PROKŠ, P. *Československo a Západ*. Cit. dílo, s. 155–156.

20) Tamtéž. Srov. také DEJMEK, J. *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století*. Cit. dílo, s. 282–283.

21) Viz PROKŠ, P. *Československo a Západ*. Cit. dílo, s. 252.

22) Viz MARÈS, A. Francouzsko-československé vztahy v letech 1944–1948 /.../. Cit. článek, s. 196.

23) Viz PROKŠ, P. *Československo a Západ*. Cit. dílo, s. 238–239.

24) Tamtéž, s. 245.

1947 ztratili francouzští komunisté zájem na uzavření dohody. O tom československé soudruhy bohatě informoval předseda parlamentní frakce francouzských komunistů J. Duclos. ÚV KSČ následně vypracoval hodnotící zprávu, ve které nedoporučil československé vládě, aby dále na bilaterální dohodě pracovala, a to i vzhledem k rostoucí ostrakizaci komunistů ve francouzské vládě.²⁵ Československým komunistům se podařilo tento postoj ve vládě prosadit a velvyslanec J. Nosek dostal od ministerstva zahraničí instrukci, aby nebyl v jednáních s francouzskou stranou příliš iniciativní.²⁶ Počátkem května byli francouzští komunističtí ministři odvoláni z vlády P. Ramadiera a Duclos okamžitě informoval KSČ, že je nevhodné za tohoto stavu pokračovat v dalších jednáních.²⁷ Třebaže Francie představila v květnu svůj protinávrh spojenecké smlouvy, z československého pohledu byl tento návrh příliš vágní v nejcitlivějším bodě, totiž v otázce francouzské podpory v případě německého útoku. ČSR si přesto vyžádala konzultaci v Moskvě, která sice výslovně francouzský návrh neodmítla, ale zaujala k němu rezervovaný postoj, a to na stejné schůzce v červenci 1947, na které Československu explicitně nedoporučila účast na Marshallově plánu.²⁸ Tímto aktem francouzsko-československá jednání skončila. Paříž sice předložila v září upravený protinávrh, jenž do určité míry vycházel vstříc československým požadavkům, avšak následující mezinárodněpolitické události (např. Ždanovův projev na zasedání Informačního byra komunistických stran) a únorová změna politického režimu v ČSR oficiální politické kontakty v konstruktivní a neideologické podobě definitivně přerušily.²⁹

2.2.2 Kulturní vztahy

Kulturní vztahy obou zemí zažívají v období 1945–1947 silnější rozvoj ve srovnání se styky politickými. V právní rovině byla jejich základem tzv. *Kulturní deklarace*³⁰ podepsaná v červnu 1923 v Paříži a v dubnu 1924 v Praze. Řešila především otázku vzájemné výměny francouzských a československých univerzitních učitelů, stipendijních pobytů československých a francouzských studentů³¹ a vytvořila také právní rámec pro vznik dvou národních subkomisí, které měly koordinovat rozmanité československo-francouzské kulturní aktivity.³²

25) Tamtéž, s. 248–249. K Duclosově zprávě viz KAPLAN, K. *Československo v poválečné Evropě*. Cit. dílo, s. 247–248.

26) PROKŠ, P. *Československo a Západ*. Cit. dílo, s. 249.

27) Tamtéž, s. 250, 258.

28) Tamtéž, s. 257, 261.

29) Tamtéž, s. 264.

30) Její přesný název byl *Déclaration relative aux relations scientifiques, littéraires et scolaires entre la Tchécoslovaquie et la France*. Její znění viz Národní archiv (NA), fond (f.) Ministerstvo informací – dodatky (MI-D), inventární číslo (IČ) 597, karton (K) 189.

31) Na základě *Kulturní deklarace* vznikají další československé sekce na středních školách v Saint-Germain-en-Laye (1923) a Nîmes (1924). V Dijonu studují českoslovensští gymnazisté již do října 1920. Viz BRAUNSTEIN, M. a kol. *Z historie Francouzského institutu v Praze*. Cit. dílo, s. 39–40.

32) V obou jedenáctičlenných subkomisích byl vždy jeden člen z druhého státu. Československá subkomise byla zároveň poradním orgánem ministerstva školství a kultury. Obě subkomise se měly scházet minimálně jednou ročně na společném zasedání.

Z francouzské iniciativy sjednala v dubnu 1945 československá exilová vláda v Londýně tzv. *Dodatkový protokol ke Kulturní deklaraci*,³³ který byl slavnostně podepsán v prosinci 1945 v Paříži (v únoru 1946 v Praze).³⁴ Cílem *Protokolu* mělo být prohloubení spolupráce, již předpokládala *Kulturní deklarace*. Kromě článků věnovaných obnovení výměnných programů mezi francouzskými a československými učiteli a studenty nebo znovuotevření československých sekcí se československá vláda zavázala obnovit činnost francouzského lycea v Praze a tamějšího Francouzského institutu (Institut Ernest Denis), který byl uzavřen německou okupační správou. *Protokol* nahradil obě národní subkomise smíšenou francouzsko-československou komisí, která se měla scházet dvakrát ročně, vydávat doporučení v oblasti kulturních vztahů a bdít nad prováděním *Kulturní deklarace*.

Renesance vzájemných vztahů je patrná i na obnovení činnosti francouzských kulturně-vzdělávacích institucí v ČSR a na vzniku institucí nových. Na podzim roku 1945 tak zahajuje svoje působení v ČSR Společnost Československo-Francie,³⁵ sesterská pobočka Association France-Tchécoslovaquie, jež působila ve Francii.³⁶ Cílem obou Společností byla vzájemná národní propagace na území druhého státu.³⁷ Vedle Společnosti Československo-Francie vyvíjel svou vzdělávací, informační a propagační činnost již zmíněný Francouzský institut, který byl založen v roce 1920, tedy ještě před podpisem *Kulturní deklarace*. Jeho aktivity financovala Francie a právně byl propojen s pařížskou univerzitou. Ředitel Institutu zastával po roce 1945 i funkci kulturního atašé a kompetenčně byl podřízen francouzské vládě.³⁸ Po válce se otvírají pobočky Institutu (pod názvem Maison de France) také v Brně a Bratislavě.³⁹ V poválečném období obnovuje

33) Viz NA, f. MI-D, IČ 597, K 189. *Protocole additionnel à la Déclaration /.../*. Zde též výkladový komentář ministerstva zahraničí z 29. října 1945.

34) Viz NA, f. MI-D, IČ 550, K 164. Seznam československých mezinárodních smluv dvoustranných podle stavu k 1. lednu 1949; Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR (AMZV), f. Teritoriální odbory – tajné, Francie 1945–1954 (dále jen TO-T), K 24. Československo-francouzské styky a další možnost jejich rozvoje (9. září 1954).

35) Viz NA, f. Ministerstvo zahraničních věcí – výstřížkový archiv (MZV-VA), IČ 1375, K 386.

36) AMZV, f. Politické zprávy, Paříž (PZ). Nedatovaná zpráva J. Šupa (napsaná mezi 30. 6. a 11. 7. 1950).

37) V Československé Společnosti byla činná např. literární sekce, jejíž přípravný výbor vedl po určitý čas Václav Černý. Ve výboru přitom působily rozmanité osobnosti československého kulturního života: od básníka F. Halase přes K. Teigeho až po M. Majerovou a V. Nezvala. Literární sekce se zasloužila, zejména díky osobním kontaktům V. Černého, o vydání několika českých překladů z francouzštiny (Vercors, odbojová poezie). Viz MI, f. MI-D, IČ 597, K 194. Schůze přípravného výboru literární sekce společnosti Společnost Československo-Francie. V čele celé Společnosti stál až do února 1948 přednosta francouzského odboru pro kulturní styky ministerstva informací a osvěty S. Lyer. Společnost byla uvedeným ministerstvem také financována. Viz NA, f. MI-D, IČ 597, K 189. Vývoj kulturních styků mezi ČSR a Francií (1945–1949). Informace o ČSR zprostředkovávala ve Francii kromě Association France-Tchécoslovaquie i Československá informační kancelář (ČIK), kterou financovalo také ministerstvo informací a osvěty. Fakticky vznikla v červenci 1946 a jejím hlavním počinem bylo vydávání týdeníku *Parallèle 50* (pod tímto názvem vychází od 18. 1. 1947, původně se periodikum nazývalo *Paris-Prague*). Pro ČIK pracovali např. A. London, V. Jílek nebo F. Listopad. Zanedlouho po svém otevření se ale ČIK začala potýkat s vleklými finančními obtížemi, které přispěly k jejímu zániku na počátku padesátých let. Viz BRAUNSTEIN, M. a kol. *Z historie Francouzského institutu v Praze*. Cit. dílo, zejm. s. 50; NA, f. MI-D, IČ 597, K 193. Návrh vládního usnesení o zřízení informační kanceláře v Paříži (nedatovaný); tamtéž, Konečná úprava poměrů ČIK v Paříži (27. 9. 1947, jednalo se o návrh velvyslance A. Hoffmeistera, který schválil ministr V. Kopecký); tamtéž, ČIK v Paříži, úprava (zpráva ministra V. Kopeckého ze 16. 4. 1948).

38) Viz NA, f. MI-D, IČ 551, K 165. Zpráva o činnosti zahraničních kulturních složek v ČSR v roce 1949.

39) Viz NA, f. MI-D, IČ 597, K 189. Francouzské ústavy v Československu. Dopis ministerstva školství, věd a umění ministerstvu zahraničních věcí (21. 2. 1951).

aktivity rovněž více než dvacet poboček Francouzské aliance, která byla právně československým spolkem, avšak financování a vlastní program činnosti závisely do značné míry na francouzské straně (ústředí Francouzských aliancí v Paříži).⁴⁰ Na podzim 1947 se ustavil Svaz Francouzských aliancí v ČSR a do jeho čela byl zvolen generál H. Píka.⁴¹

Třetí oblastí, na které je možné dokumentovat relativně harmonický rozvoj kulturních vztahů mezi ČSR a Francií, je diplomatická korespondence mezi československým velvyslancetvím v Paříži a příslušnými československými ministerstvy. Pro období 1945–1947 jsme ale měli k dispozici pouze omezený počet dokumentů, které Prahu informovaly o kulturním životě a o postavení československé kultury v poválečné Francii. Jednalo se o čtyři dopisy,⁴² jež zaslal od dubna 1946 do ledna 1947 kulturní atašé Ivo Fleischmann⁴³ na ministerstvo informací.⁴⁴ Fleischmann v nich obšírně zpravoval o nově vydaných francouzských knihách včetně překladů z češtiny, podával jejich obsah, referoval o divadelních a filmových premiérách, výstavách výtvarného umění, ale také o významných celospolečenských událostech. Vedle neutrálně laděných taxativních výčtů důležitých kulturních podniků se Fleischmann nevyhýbal ani hlubšímu kvalitativnímu hodnocení některých událostí a společenské angažovanosti vybraných osobností kulturního života. Pokud vezmeme do úvahy pouze literární oblast, doporučoval, aby určité texty byly urychleně přeloženy a vydány.⁴⁵ Na druhou stranu se s despektem vyjadřoval k dílům jiným.⁴⁶ Do Prahy také zasílal návrhy, kdo z francouzských kulturních osobností by měl přijet na návštěvu ČSR (a obráceně).⁴⁷

Jak už bylo výše uvedeno, vyznačovaly se Fleischmannovy zprávy z období 1946–1947 širokým a relativně objektivním náhledem. Vedle později československou kulturní politikou protěžovaných osobností (např. P. Courtada nebo F. Joliot-Curieho) informovaly též o osobnostech (literárních směrech), které budou v lidovědemokratické ČSR proskribová-

40) Srov. BRAUNSTEIN, M. a kol. *Z historie Francouzského institutu v Praze*. Cit. dílo, zejm. s. 37–38.

41) Viz –Ev. Ustavení Svazu Francouzských aliancí v ČSR. *Národní osvobození*, 27. 11. 1947. In NA, f. MZV-VA, IČ 1367, K 385.

42) Depeše pocházejí z 9. dubna a 15. května 1946 a z 18. a 25. ledna 1947. Depeše z 15. 5. viz NA, f. MI-D, IČ 597, K 192; zbývající tři tamtéž, ale K 189. Z těchto dokumentů pocházejí i citace v následujícím textu.

43) I. Fleischmann v této funkci působil od počátku dubna 1946 do května 1950 s určitou přestávkou po únorových událostech v roce 1948. Fleischmanna, člena KSČ od roku 1945, si v roce 1946 vybral do odboru pro kulturní styky se zahraničím ministerstva informací sám ministr V. Kopecký na doporučení A. Hoffmeistera. Viz AMZV, f. Osobní spisy. I. Fleischmann. Informaci o Hoffmeisterově vlivu v této věci nám poskytla vdova po I. Fleischmannovi paní Stanislava Fleischmannová (30. 1. 2009). Fleischmannovy předúnorové a zejména poúnorové depeše nejsou pouhou soukromou výpovědí o francouzské kultuře, ale představují specifický pohled velké části levicově orientovaných československých intelektuálů, které poutá na jedné straně k Francii vedle osobních vazeb i obdiv k určitým prvkům umělecké produkce, avšak na druhé straně se tyto intelektuálové snaží po únoru 1948 s „reakčním“ politickým systémem a „jeho“ kulturou rozejít.

44) Lze předpokládat, a to i na základě informací uvedených v těchto dopisech, že Fleischmann zaslal na pražské ústředí v daném období i další zprávy. Ty se nám již ovšem objevit nepodařilo.

45) Např. Courtadovy povídky *Circonstances* zasílá do Prahy společně s depeší z 9. dubna 1946. V českém prostředí se titul musel zřejmě setkat s příznivým přijetím, neboť v následující depeši z 15. května již Fleischmann uvádí, že kniha vyjde v nakladatelství Mladá fronta. Kniha ovšem nakonec vydána nebude.

46) V dubnové depeši tak např. nedoporučuje, aby se v Praze hrál Camusův *Caligula*, údajně zajímavá, „ale v jádře mylná“ hra.

47) Ve stejné zprávě navrhuje, aby se červnového vzpomínkového večera na paměť Vladislava Vančury, který by se měl konat ve Francii, zúčastnili za československou stranu F. Halas, V. Holan, A. Hoffmeister, I. Olbracht, S. K. Neumann a V. Nezval.

ny, aniž by je ovšem autor sám podroboval ideologicky schematické kritice.⁴⁸ Přesto depeše prozrazují Fleischmannovy sympatie ke komunistickému hnutí a předznamenávají tak, byť v tlumené podobě, radikálnější rétoriku jeho pouónorových zpráv. V dopise z 15. května např. popisoval rozdílné postoje francouzských intelektuálů k levicovému návrhu nové ústavy: zatímco Cassou, Aragon, Éluard nebo Trioletová hlasovali v květnovém referendu pro návrh, Mauriac a Duhamel se údajně sloučili s dalšími intelektuály „v protisocialistickou opozici“, jež hlasovala proti. Obdobně bude podle (ne)vhodné společenské angažovanosti strukturována celá francouzská kulturní obec. V depeši z 25. ledna se již objevila samostatná rubrika „Kultura a KSF“, v níž Fleischmann informoval např. o tezích vysokého komunistického funkcionáře J. Duclose. Ve stejné zprávě Fleischmann upozornil také na protikomunistické výpady maďarského autora A. Koestlera.

2.3 Destrukce a (re)konstrukce (1948–1953)

2.3.1 Úvodní poznámka

Převzetí moci československými komunisty v únoru 1948 znamenalo v politické a kulturní oblasti zásadní předěl ve vzájemných vztazích s Francií. Samotné datum je ovšem spíše symbolické. Ke kvalitativní proměně kontaktů mezi „komunistickým“ Československem a „kapitalistickou“ Francií docházelo postupně během celého roku a teprve od jeho druhé poloviny je možné hovořit o tom, že se začínají formovat první principy nové koncepce kulturní politiky vůči Francii. Geneze a obsahová stránka těchto zásad obrážela vnitropolitický vývoj v ČSR a ve Francii⁴⁹ a v neposlední řadě i události mezinárodněpolitické.⁵⁰

Novou podobu československo-francouzských vztahů je možné obecně charakterizovat zejména jejich *dvojkoľejností*. Československou strategií bylo umrtvovat oficiální styky, a omezit tak oficiální kulturní a politickou výměnu na minimum.⁵¹ Ruku v ruce s tímto postupem ČSR usilovně budovala styky neoficiální, které propojily lidovou demokracii s různými „pokrokovými“, komunistickými a filokomunistickými skupinami nebo jednotlivci ve Francii. Pod zpřetrhanými oficiálními kontakty se začaly rozvíjet nové (často i obnovené) vztahy založené na myšlence „proletářského internacionalismu“. Druhou charakteristikou československé kulturní politiky je její silná *ideologizace*, ale zároveň také pružná přizpůsobivost aktuální společenské situaci. Z kulturních vztahů tak byly promptně vylučovány všechny osobnosti, které byly označeny kulturními ideology jako nepřá-

48) V některých případech dokonce vystupuje na jejich obranu. Upozorňuje např. na důležitý článek o P. Valérym (depeše z 9. dubna), rozhořčeně reaguje na nesprávné a neúplné zpracování textu o československém surrealismu v revui *Cahier du Sud* (18. leden), brání Anouilhovy hry proti kritickým výpadům C. Roye a spisovatele J. Debûa-Bridela nazývá „velkým přítelem Československa“ (15. květen).

49) Od francouzské integrace do západoevropských a atlantických bezpečnostních, hospodářských a politických struktur, přes vojenskou angažovanost v koloniích až po labilní politický systém IV. republiky ohrožovaný pravo-levou gaullisticko-komunistickou opozicí.

50) Eskalace mezinárodního napětí ve studené válce (korejská válka, jugoslávská specifická cesta ke komunismu apod.).

51) Destrukce oficiálních vztahů je ovšem do značné míry nedůsledná, neboť *Kulturní deklarace* i *Dodatkový protokol* zůstávají po celé sledované období v platnosti a ČSR je umně využívá (represivně zneužívá) ke sledování svých vlastních politických zájmů.

telské vůči komunistickému panství, a to bez ohledu na jejich předchozí společenskou angažovanost a vztahy k lidovědemokratickému Československu. Pro vzájemné styky po roce 1948 je konečně typická jejich *nevyváženost*. Dominantní a aktivnější pozici si udrželo komunistické Československo, a to jak ve vztahu k „oficiální“, tak i k „neoficiální“ Francii. Základní podoba těchto tří principů krystalizovala v období 1949–1951, jež lze považovat za éru nejrepresivnějšího československého postoje. V letech 1952–1953 zůstal československý přístup shodný, avšak začal také vykazovat některé podstatné odchylky, a to směrem k rozvolňování rigidních principů. To vytvářelo předpoklady pro kvalitativní proměnu československo-francouzských vztahů ve druhé polovině padesátých let a zejména v letech šedesátých.

Účelem následujícího oddílu nebude postihnout hluboké politicko-ideologické kořeny československé kulturní politiky vůči Francii, ale na základě rozboru jejích různorodých projevů identifikovat a zpřesnit tři výše uvedené obecné charakteristiky (principy). Tomuto rozboru bude předcházet stručný přehled aktivit československé ambasády v Paříži, kterou jsme postavili do centra pozornosti jako jednu z hlavních „převodových pák“ nové kulturní politiky. Diplomatická korespondence (resp. její vzorek)⁵² mezi velvyslanectvím a československými státními orgány tak představuje v následující části privilegovaný informační zdroj.

2.3.2 Přehled aktivit československého velvyslanectví v Paříži

Tyto činnosti lze shrnout do tří základních funkcí. První a stěžejní byla funkce *informační*. Velvyslanectví představovalo hlavní informační kanál, který diplomatickou poštou zprostředkovával nejen své vlastní poznatky o politickém, kulturním a ekonomickém životě Francie, ale i informace Komunistické strany Francie (KSF) nebo velvyslanectví jiných lidovědemokratických zemí.⁵³ Význam této funkce souvisel s politickým postavením adresátů diplomatických depeší. Těmi jsou především ministerstvo informací a osvěty (MIO) a ministerstvo zahraničních věcí (MZV). MIO, které mj. odpovídalo za literární cenzuru, tak dostávalo účinný nástroj k ideologické strukturaci literárního sektoru. Na základě zasílaných zpráv totiž mohlo efektivně působit na orgány preventivní a následné cenzury

52) Tento vzorek obsahuje více než šest desítek diplomatických depeší vyměněných mezi Paříží a Prahou. Autory pařížských zpráv, které kvantitativně převažují, byli zejména velvyslanci A. Hoffmeister (17 zpráv z období 1948–1951) a G. Souček (10 zpráv napsaných mezi roky 1951–1953), kulturní přidělenec I. Fleischmann (osm zpráv od počátku roku 1949 do pozdního jara 1950) a dále chargé d'affaires J. Šup (osm zpráv z let 1949–1951) a F. Ballo (dvě zprávy z období 1951–1953). Adresáty byla především ministerstva zahraničí (zejména přednosta odboru A/IV L. Benda) a informací a osvěty (náměstek L. Čivrný). Kromě uvedeného vzorku vycházíme v této kapitole z rozboru dalších více než třiceti archivních dokumentů.

53) Z obsahového hlediska se analyzovaný vzorek depeší dotýkal pěti ústředních témat: činnosti organizací nebo jednotlivců údajně nepřátelských vůči politickému režimu v lidovědemokratickém Československu a působících na území Francie (zejména společnost Amitié Franco-Tchécoslovaque a spolky československých emigrantů, především Rada Svobodného Československa nebo pařížská organizace Sokola); aktivit komunistických nebo filokomunistických organizací ve Francii (Association France-Tchécoslovaquie, KSF, krajanského spolku Jednota Československé kolonie); společenské angažovanosti osobností francouzského veřejného života (levicových i pravicových), včetně osobností, které se významněji angažovaly ve francouzsko-československých vztazích; vlastních francouzsko-československých vztahů a vztahů Francie k dalším lidovým demokraciím; činnosti samotné ambasády.

a vylučovat z okruhu literární komunikace nežádoucí autory i celé směry.⁵⁴ S depešemi, jež byly zasílány na MZV, se často seznamovaly také další státní a zejména stranické orgány,⁵⁵ a lze tudíž předpokládat, že informace v nich obsažené napomáhaly formovat koncepci československé kulturní politiky na nejvyšší úrovni.

Funkce *propagandistická* se realizovala především v obráceném toku informací z ČSR do Francie. Československé velvyslanectví zajišťovalo přesun ideologicky žádoucích informací o ČSR mezi spřízněné organizace (jednotlivce) ve Francii a i samo svými vlastními aktivitami (řízeními z Prahy) propagovalo komunistický režim. Cílem tohoto „ideologického exportu“ nebylo pouze prvoplánově utvářet pozitivní obraz komunistické země v „kapitalistickém“ prostředí, ale i podporovat různé „pokrokové“ skupiny (jednotlivce) v boji proti vládnoucí politické „reakci“. Propagandistické aktivity nabývaly různých forem. Ambasáda zajišťovala především přísun propagačního materiálu z ČSR (knihy, časopisy, filmy apod.) loajálními skupinám (jednotlivcům) a také částečně financovala jejich aktivity. Velvyslanectví organizovalo množství kulturních akcí (přednášek, výstav, koncertů, filmových projekcí apod.), jejichž hlavní (propagandistický) cíl doplňovala často taktická motivace konkurovat časově, místně i obsahově podnikům, které organizovaly spolky k ČSR neloajální. Nejvyhrocenější formou propagandistických aktivit byl přímý podíl ambasády na komunizaci stykové organizace Association France-Tchécoslovaquie na podzim 1949.

Třetí funkci lze pojmenovat jako *koncepčně-kritickou*. Velvyslanectví totiž spoluvytvářelo koncepci československé kulturní politiky k Francii. Diplomaté se účastnili porad s vysokými úředníky ministerstev zahraničí a informací, na kterých se připravovaly základní strategické linie vzájemných vztahů (např. postoj ke *Kulturní deklaraci*, budování neoficiálních styků). Velvyslanectví se rovněž vyjadřovalo k plánům československo-francouzských kulturních styků, které připravovalo MIO, a mělo proto (omezenou) možnost spolurozhodovat o budoucích kulturních podnicích včetně plánů návštěv francouzských delegací v ČSR a obráceně.⁵⁶ Ambasáda poskytovala československým orgánům i jistou reflexi k realizované kulturní politice. Typické jsou např. stížnosti diplomatů, že se nedostávají finanční prostředky nejen na vlastní činnost ambasády, ale i na realizaci propagandistických úkolů. Velvyslanectví se často kriticky vyslovovalo i k nedostatečné kvantitě a kvalitě propagačních materiálů zasílaných z ČSR. Nicméně až na konci analyzovaného období přicházela ambasáda s ostřejší kritikou samotných principů dosavadní československé kulturní politiky: odmítla např. jako zbytečné přímé zásahy ústředních československých stranických a státních orgánů do činnosti Association France-Tchécoslovaquie.

54) K ideologicky nežádoucí literatuře a cenzurním mechanismům viz příslušná kapitola.

55) Diplomatickou poštu si mezi sebou vyměňovala obě zmíněná ministerstva. K. Kaplan rovněž uvádí, že mezinárodní oddělení ÚV KSČ bylo informováno prakticky o všech telegramech, které došly na MZV, a bylo též v pravidelném styku s československými diplomaty. Viz KAPLAN, K. Le cadre de la politique étrangère tchécoslovaque 1948–1968. In MARÈS, A. (ed.) *Les politiques étrangères des États satellites de l'URSS 1945–1989. Cahiers du CEFRES*, 2001, č. 25, s. 50.

56) Plán návštěv byl totiž koncipován i s ohledem na informace, které ambasáda do Prahy zasílala. Nevhodná ideologická angažovanost podchycená v diplomatické depeši tak mohla návštěvu konkrétního jednotlivce vyloučit nebo alespoň citelně oddálit.

2.3.3 Oficiální vztahy

Charakteristickým rysem francouzsko-československých vztahů je ve sledovaném období z pohledu oficiální československé politiky jejich ambivalentní charakter. Francie je na jedné straně kritizována jako země kapitalistická, a tudíž v logice studené války nepřátelská. Pod tímto označením se rozuměla Francie oficiální neboli vládní, jež měla údajně být pouhým „nástrojem“ v rukách USA. Avšak na straně „tábora míru“ stála „druhá“ Francie, Francie „pokroková“, která byla prozatím příliš slabá na to, aby mohla převzít otěže moci stejně, jako se to podařilo komunistickým kruhům ve státech lidové demokracie. Pouze tuto Francii bylo třeba podporovat a vytvářet s ní síť neoficiálních vztahů, jež by byly alternativou vůči kontaktům oficiálním. Pro ně byl příznačný v období 1948–1953 silný útlum. Tento šestiletý analyzovaný úsek lze vnímat jako třífázový proces. Roky 1948 a 1949 se jeví na základě zpracovaných archivních podkladů jako určitá přechodná etapa, kdy se teprve vyjasňují československé pozice vůči budoucí spolupráci s Francií. Objevují se hlavní témata oficiálních kulturních styků, totiž status *Kulturní deklarace* a *Dodatkového protokolu* a smysl jejich další existence. S tímto bodem souvisely dvě neuralgické otázky vzájemných vztahů: jaký postoj zaujme ČSR k francouzským kulturně-vzdělávacím institucím, které na jejím území působí, a jak se vyrovná s „protistátním“ vysíláním francouzského rozhlasu v českém a ve slovenském jazyce. K uvedeným problémům zaujmou českoslovenští kulturní ideologové na přelomu let 1949 a 1950 konzistentní postoj, jenž bude kombinovat represivní a nepřátelsky neutrální politiku a který na úrovni praktických opatření vyvrcholí v první polovině roku 1951 uzavřením francouzských ústavů v ČSR a faktickým zmrazením oficiálních politických styků. Jejich právní základ, *Kulturní deklarace*, nicméně zůstane v platnosti. Tato „nedokončená“ likvidace oficiálních styků byla motivována čistě pragmaticky.⁵⁷ Československo si uvědomovalo možná rizika (ekonomická a mezinárodněpolitická) vyplývající z důsledného represivního přístupu k Francii a zároveň se snažilo na bázi „odumírající“ *Kulturní deklarace* institucionálně zakotvit styky neoficiální, tak důležité pro propagandistické úsilí lidovědemokratického režimu. Následující období let 1952–1953 přináší již některé nové prvky, jejichž dopad se naplno projeví až ve druhé polovině padesátých let. Dochází totiž k jemnému oteplení ve vzájemných oficiálních stycích. Z archivních dokladů vyplývá, že ČSR vnímala s jistou nelibostí jejich stagnující charakter (od roku 1951). Proto se snažila, zejména v souvislosti s mezinárodním politickým uvolněním v roce 1953, dodávat těmto vztahům nové impulsy. Pro obnovování vzájemných kontaktů nebyly ovšem zanedbatelné ani vzrůstající vstřícné aktivity francouzského velvyslanectví v Praze, a to hlavně od podzimních měsíců roku 1953.

Ústředním tématem československo-francouzských oficiálních styků byl osud *Kulturní deklarace* a otázka, zda má tuto dohodu lidovědemokratický režim vypovědět, či nikoliv. Téma bylo nastoleno a posilováno hned po únoru 1948 údajným porušováním *Kulturní deklarace*, kterého se měli Francouzi dopouštět zejména vysíláním francouzského rozhlasu v češtině a slovenštině. To se o nové československé realitě vyjadřovalo značně

57) Pokud bychom odhlédli od faktu, že mnozí aktéři československé kulturní politiky měli k Francii intenzivnější vazby (Hoffmeister, Fleischmann, Čivrný, Nezval aj.), a že jejich vliv ve vrcholných stranických a státních institucích tak mohl motivovat jistou politickou a kulturní shovívavost.

nelichotivě, a mělo proto odporovat základnímu smyslu *Kulturní deklarace*.⁵⁸ Radikálnější řešení (vypovězení kulturní dohody) by znamenalo faktický konec oficiálních kulturních výměn. Toto řešení se projednávalo jako krajní varianta např. v prosinci 1948 během porady o diplomatických stycích s Francií na pražském ministerstvu zahraničních věcí.⁵⁹ Schůzky, s jejímž obsahem měl být seznámen ministr V. Clementis, se zúčastnili kromě vyslance V. Borka i velvyslanec rada A. London a československý velvyslanec ve Francii A. Hoffmeister. Pozadím tohoto setkání byla série diplomatických incidentů mezi Francií a ČSR, které si odmítaly vydávat víza pro některé diplomaty, studenty a vyučující.⁶⁰ Jak dále ze záznamu z porady vyplývá, mělo být dalším represivním opatřením, vedle přímého vypovězení *Kulturní deklarace*, uvalení národní správy na Francouzský institut v Praze, nebo dokonce jeho úplné uzavření. Návrh na oficiální vypovězení *Kulturní deklarace*, tak jak se o něm uvažovalo v prosinci 1948, byl spíše okrajovým názorem, s nímž se ztotožňovaly jen některé radikální stranické skupiny částečně napojené na vládní úřady. To naznačila depeše jednoho z účastníků prosincové schůzky, velvyslance A. Hoffmeistera, kterou zaslal v srpnu 1949 na pražské ministerstvo zahraničí. Upozornil v ní totiž, že variantu vypovězení dohody (a také informace o brzkém ukončení vysílání československých stipendistů do Francie) šíří mezi československými vysokoškolskými studenty ve Francii „osoby“ napojené na školskou komisi ÚV KSČ a údajně také na ministerstvo školství.⁶¹ Sám velvyslanec ovšem dal v depeši najevo, že nezná přesné záměry ministerstva zahraničí⁶² v otázce *Kulturní deklarace*. Upozornil také, že její zachování bude Československu přinášet pragmatické výhody na rozdíl od jejího jednostranného zrušení.⁶³

Naznačené marginalizované postavení radikálního přístupu ke *Kulturní deklaraci* ovšem neznamenal, že by se represivní opatření vůči Francii, vzájemné kulturní výměně a francouzské přítomnosti v ČSR neuplatňovala, ale spíše vypovídalo o jisté nerozhodnosti československých představitelů v těchto otázkách a také o přetrvávající vůli problematické body společně řešit. Příkladem může být české a slovenské vysílání francouzského rozhlasu. Na

58) Za toto vysílání byl odpovědný vedoucí redaktor L. Hirsch, který shodou okolností zastával čelné místo také v organizaci Association France-Tchécoslovaquie. To byl jeden z hlavních důvodů, proč ČSR na podzim 1949 prostřednictvím svého velvyslanectví a ve spolupráci s KSF napomohla zásadní personální reorganizaci a změně politického profilu této společnosti.

59) Viz AMZV, f. Teritoriální odbory – obyčejné, Francie 1945-1959 (TO-O), K 1. Porada o diplomatických stycích s Francií (18. 12. 1948).

60) Diplomatické incidenty se objevují hned po únorových událostech. Široké publicity se dostalo např. neúspěšnému pokusu bývalých vysokých lidoveckých politiků Šrámka a Hály opustit ve spolupráci s úředníky francouzského velvyslanectví v Praze československé území. Viz tamtéž, Zpráva ministerstva vnitra vypracovaná pro ministerstvo zahraničí (26. 3. 1948); tamtéž, Diplomatická nota (30. 3. 1948); k masivnímu ohlasu v českém tisku viz NA, f. MZV-VA, IČ 1368, K 385.

61) Školská výměna je přitom tlumena již od roku 1948. Od školního roku 1948/1949 nejsou do Francie vysíláni středoškolské studenti, od roku 1949/1950 ani vysokoškolské stipendisté (v tomto ohledu vypovídá Hoffmeisterova depeše o stavu, který skutečně bezprostředně nastane). V roce 1950 přestávají na francouzských školách působit i českoslovenští vyučující. Viz AMZV, f. TO-T, K 24. Československo-francouzské kulturní styky a další možnost jejich rozvoje (9. 9. 1954).

62) Fakt, že ministerstvo zahraničí velvyslance neinformovalo o jasném postoji československé strany k otázce *Kulturní deklarace*, tak naznačuje, že samo žádnou jasnou strategii během první poloviny roku 1949 stále ještě nepřipravilo.

63) „Je pravdou, že v oblasti výměny kulturních osob a výstav se nám podařilo získat z Francie jen to, co jsme chtěli a dokonce potřebovali /.../.“ Sám se kloní k názoru, že *Kulturní deklaraci* je výhodnější ponechat v platnosti. AMZV, f. TO-O, K 24. Zpráva A. Hoffmeistera (23. 8. 1949).

pravidelném (a pouťorovém posledním) zasedání Smíšené československo-francouzské komise v říjnu 1948 v Paříži obě delegace vcelku konstruktivně jednaly o vzájemné kulturní spolupráci.⁶⁴ Československá strana především zdůraznila a na konkrétních faktech doložila, jak iniciativní je ve vzájemné kulturní výměně nová lidová demokracie na rozdíl od Francie. Sporným bodem, který Čechoslováci předložili, bylo, vedle údajného finančního protěžování československých studentů – emigrantů na úkor vládních stipendistů, právě vysílání francouzského rozhlasu. Francouzi odpověděli v této věci vyhybavě s poukazem, že nejsou kompetentním orgánem, který by mohl ovlivňovat obsahovou náplň inkriminovaného rozhlasového vysílání. Tím měla být francouzská vláda, ne ministerstvo zahraničí, jehož zástupci ve Smíšené komisi zasedali. Tato údajná nekompetentnost francouzských úředníků se stane motivem, který se bude opakovat při dalších vzájemných (a opět neúspěšných) jednáních.⁶⁵ ČSR využila tohoto, ze svého pohledu neproduktivního, dialogu k oddálení další schůzky Smíšené komise, která se měla uskutečnit na podzim 1949 v Praze.⁶⁶ Na její svolání hodlala ČSR přistoupit až poté, co jí Francouzi přislíbí účast „osoby“, jež by byla kompetentní projednat „protistátní“ rozhlasové vysílání. Tento argument se opakoval také jako jedno ze zdůvodnění dalších represivních opatření zejména ve vízové politice⁶⁷ a při vyhošťování francouzských občanů a diplomatů.⁶⁸

Represivnější podoba oficiálních styků a odklon od alespoň zdvořilostních forem vzájemného jednání se začaly prosazovat od konce roku 1949,⁶⁹ kdy byla v hrubých rysech

64) Francouzskou stranu zastupovali např. spisovatel J. Cassou, ředitel Francouzského institutu v Praze M. Aymonin a ředitel kulturního odboru při francouzském ministerstvu zahraničí L. Joxe. V československé delegaci se objevili např. velvyslanec Hoffmeister, kulturní atašé Fleischmann nebo vysocí úředníci MIO Čivrný, Polák a Jílovská. Viz NA, f. MI-D, IČ 597, K 189. Zápis z jednání Smíšené komise.

65) K poslednímu námi zdokumentovanému jednání došlo 31. ledna 1950 při schůzce A. Hoffmeistera s L. Joxem. Viz AMZV, f. PZ. Zpráva A. Hoffmeistera (1. 2. 1950).

66) Jak naznačuje diplomatická korespondence, oddálením (a faktickým neuskutečněním) podzimní schůzky se Československo vyhnulo i další nepříjemné záležitosti, a to pozvání J. Cassoua, člena komise. O něm se totiž v ČSR již vědělo, že svými vystoupeními při srpnové návštěvě Jugoslávie podpořil jejího vůdce maršála Tita. V době vrcholící sovětsko-jugoslávské roztržky představoval tento fakt ideologicky nepřijatelný moment. K této problematice viz kapitoly Aktuální pokroková tematika a Ideologicky nežádoucí literatura.

67) Československá strana se snažila především tlumit činnost francouzských kulturních a vzdělávacích institucí, které chápala jako ohniska možné protičeskoslovenské propagandy na svém území. Z tohoto důvodu často odmítala udělovat víza francouzským vyučujícím v těchto ústavech. Československá vízová politika byla obecně v období 1948–1949 vůči Francouzům velice přísná, a to i ve srovnání s některými jinými lidovými demokraciemi. Např. v již výše citované depeši ze srpna 1949 tlumočí A. Hoffmeister stížnost polského velvyslanectví na to, že československé úřady odmítají udělovat tranzitní víza francouzským stipendistům směřujícím do Polska.

68) Např. na podzim 1949 vyvolala velký rozruch špiónážní aféra vojenského atašé při francouzském velvyslanectví v ČSR G. Helliota, který měl údajně přepravovat v diplomatické poště i větší množství uranu. Viz AMZV, f. TO-T, K 1. Nóta československého ministerstva zahraničí francouzskému ministerstvu zahraničí (11. 10. 1949).

69) Předznamením této změny bylo odvolání dlouho připravované výstavy francouzského realistického malíře Gustava Courbeta, s níž se v ČSR počítalo právě v podzimních měsících roku 1949. ČSR těsně před zahájením výstavy zrušila z důvodů pro Francouze naprosto malicherných. Expozice Courbetových pláten se totiž měla protnout s měsícem československo-sovětského přátelství. Československá strana vnímala tuto časovou kolizi jako velmi nešťastnou. Dalším, ale skrytějším důvodem byl fakt, že výstavu měl v ČSR představit nevídaný J. Cassou. ČSR proto požádala o přesunutí výstavy na leden 1950. Mezitím se měla výstava uskutečnit v Polsku. Vzhledem ke zhoršení francouzsko-polských vztahů v posledním čtvrtletí roku 1949 se ovšem ani v Polsku akce neuskutečnila. Francouzi následně československý návrh, aby se přesto výstava v zimě 1950 do ČSR přemístila, zamítli mj. s poukazem na velké mrazy, které by mohly plátna při převozu

zformulována nová podoba československé politiky vůči Francii. Nevyrcholila ale jako v některých jiných lidovědemokratických státech odvoláním kulturní dohody,⁷⁰ ale pouhou „likvidací“ francouzských institucí na československém území v první polovině roku 1951. Za tímto „polovičatým“ řešením stála pragmatická strategie československých vládních orgánů *Kulturní deklaraci* sice nevypovědět, ale nenaplňovat ji, oficiální styky obou zemí tlumit a dohodu využívat jednak jako jisté ospravedlnění represivních kroků vůči francouzské straně, jednak jako právní základ pro rozvoj neoficiálních styků.⁷¹ Takto zformulovaný československý postoj zachycují dva archivní dokumenty z počátku roku 1950. 24. ledna se konala na pražském ministerstvu zahraničí další z porad zástupců MZV (L. Benda) a MIO (R. Polák), jíž se účastnil i kulturní atašé I. Fleischmann. Ze záznamu z porady vyplývá, že se vysocí ministerští úředníci shodli na dvou základních bodech: československá strana nemá z ideologických a strategických důvodů *Kulturní deklaraci* vypovědět, avšak její platnost má být v ČSR ryze formální.⁷² Výstižně vyjádřil československý přístup jeden z účastníků jednání, L. Benda, ve své korespondenci s náměstkem ministra zahraničí Hajdů. *Kulturní deklaraci* totiž vnímal jako prostředek „imperialistické infiltrace“ do lidovědemokratického státu: „Proto československo-francouzská kulturní dohoda /.../ naprosto pozbyla svého významu a mohla by se naopak obrátiti jako zbraň nepřítele proti nám. Trváme /-li/ na tom, /aby/ Smíšená komise československo-francouzská, která podle kulturní dohody má se sejít, byla svolána až teprve, když bude rozřešena otázka československého vysílání v Paříži, je to jenom částečná pravda. I kdyby toto vysílání nebylo, neměli bychom na provádění kulturní dohody zájem.“⁷³ Tato zpráva také naznačuje, že ČSR začala hrát s „vládní“ Francií dvojí hru: vnějškově sice dávala najevo omezenou ochotu v oficiálních jednáních pokračovat, ve skutečnosti již pro ni byla *Kulturní deklarace* mrtvá.

poškodit. Viz AMZV, f. TO-O, K 24. Zprávy A. Hoffmeistera (23. 8. 1949, 27. 12. 1949); tamtéž, f. PZ. Zpráva A. Hoffmeistera (1. 2. 1950); srov. též NA, f. MI-D, IČ 597, K 189. Vývoj kulturních styků mezi ČSR a Francií (1945–1949).

- 70) Tento radikální přístup zvolily např. Rumunsko a po počátečním liberálnějším přístupu k Francii i Polsko. Situace se v těchto zemích vyostřila na podzim 1949 a jaře roku následujícího. V Bulharsku (září 1949) a Polsku (listopad 1949) byly odhaleny údajně francouzské špionážní sítě. V lednu 1950 vypovědělo Polsko kulturní dohodu s Francií a uzavřelo její kulturní instituce. V březnu je následovalo Rumunsko. Viz AMZV, f. PZ. Styky Francie se Sovětským svazem a lidovými demokraciemi (16. 9. 1952); tamtéž, f. TO-O, K 24. Zpráva A. Hoffmeistera (23. 8. 1949). Koordinovanost těchto akcí Sovětským svazem naznačuje ve svém článku mj. M. Pasztorová. Viz PASZTOR, M. La culture et la science dans les relations franco-polonaises (1944–1950). In MAREŠ, A. (ed.) *Culture et politique étrangère des démocraties populaires*. Cit. dílo, zejm. s. 67.
- 71) Utilitární význam *Kulturní deklarace* pro rozvoj neoficiálních styků zdůraznil ve své listopadové depši v roce 1949 I. Fleischmann: „Existenci kulturní dohody musíme zároveň využívat, v mezích možnosti, pro jednodušší styk s francouzskými pokrokovými kulturními pracovníky. Nesmíme ztrácti ze zřetele, že realizace mnohých styků i s francouzskými komunisty je často závislá i na stanovisku Quai d'Orsay.“ Viz NA, f. MI-D, IČ 597, K 189. Zpráva I. Fleischmanna (10. 11. 1949). Na jaře 1951 vznikl na MZV dokument, který analyzoval možná rizika spojená s československým vypovězením *Kulturní deklarace*: od ekonomických protiopatření z francouzské strany až po nežádoucí omezování činnosti loajálních francouzských a krajanských spolků. Viz AMZV, f. TO-T, K 5. Zpráva pro soudruha ministra (9. 4. 1951).
- 72) „Náš dosavadní postoj je takový, že nechceme být smluvní stranou, která smlouvu vypovídá, ale necháme ji vegetovat a více méně jen na papíře.“ AMZV, f. TO-O, K 16. Zápis o schůzce zástupců MIO se zástupci MZV (24. 1. 1950).
- 73) AMZV, f. TO-T, K 5. Dokument je nedatovaný, pochází z ledna až března 1950 a vznikl jako komentář L. Bendy na zprávu A. Hoffmeistera, kterou zaslal velvyslanec do pražského ústředí 9. ledna 1950.

Motivaci československého přístupu lze vysledovat již v poúnorovém období. Na posledním zasedání Smíšené komise totiž popisovala československá delegace bohatost, s jakou se v ČSR pěstují vzájemné kulturní kontakty. Ve své rozsáhlé zprávě náměstek ministra informací odpovědný za ediční politiku L. Čivrný seznámil francouzskou stranu s velkým počtem a pestrá strukturou českých a slovenských překladů z francouzštiny, které měly vyjít (či již vyšly) v roce 1948.⁷⁴ V seznamu L. Čivrného se ovšem nacházelo i několik publikací, které se prokazatelně v češtině ani slovenštině v daném období neobjevily.⁷⁵ Pokud bychom vyloučili omyl úředníků publikačního odboru, kteří sestavili podklady pro prezentovanou zprávu, bylo by možné interpretovat fakt, že v ní zaznívají nepravdivé informace, jako záměrnou a příznakovou mystifikaci francouzských partnerů. Čivrný totiž vzápětí předložil informaci, že francouzských překladů z české a slovenské literatury vyšlo ve srovnatelném časovém období zanedbatelné množství.⁷⁶ Z debaty o vzájemné kulturní výměně tak jednoznačně mělo vyplynout, že zatímco ČSR usiluje o všestranné a bohaté zastoupení francouzské kultury na svém území, odehrála se zásadní změna na francouzské straně, neboť ta naopak přítomnost (nové) československé kultury na svém území záměrně marginalizuje.⁷⁷ Taktiku československé delegace lze vnímat jako základ pro argumentaci, která se rozvine v následujícím období a jež bude činit Francii odpovědnou za zhoršování vzájemných kontaktů.⁷⁸ Toto obviňování mělo svou funkci. Legitimizovalo československý rezervovaný postoj⁷⁹

74) Podle zápisu z jednání Čivrný prezentoval tento seznam přeložené literatury jako dílčí, což mohlo (a mělo) vyvolat na francouzské straně dojem, že překladů vyšlo (a vyjde) daleko větší množství. Svou zprávu uvedl následujícím způsobem: „Dans tous les domaines d'échanges culturels, le Ministère de l'Information tchécoslovaque s'est efforcé de diffuser la pensée française par tous les moyens et dans les couches les plus vastes de la population. La preuve en est, par exemple, le nombre important d'ouvrages français traduits en tchèque et en slovaque. /.../ nous présentons à la commission, pour illustrer ce fait, une liste partielle d'ouvrages parus dans nos éditions au cours de ces derniers mois.“ Viz NA, f. MI-D, IČ 597, K 189. Commission culturelle mixte franco-tchécoslovaque. Annexe A. Na nevyvážený poměr mezi počtem francouzských a českých (slovenských) překladů upozorňovali v diskuzi i další členové československé delegace. V jejich argumentaci lze rovněž vidět snahu uklidnit francouzské zástupce, kteří vyjádřili obavy z poklesu početního zastoupení francouzské literatury přeložené a vydané v ČSR.

75) Např. díla Giraudouxova, Curtisova, Montaignova, Apollinairova, Lamartinova, Mauriacova nebo Aragonova.

76) Čivrný uvádí pouze Hostovského román *Žhář* a Fučíkovou *Reportáž psanou na oprátce*.

77) V úvodu Přílohy B citovaného dokumentu, která se věnuje československé stížnosti na vysílání francouzského rozhlasu, se tak např. praví: „La délégation tchécoslovaque entama les pourparlers, à la Commission mixte, avec la volonté sincère de passer outre à certains résultats peu satisfaisants de collaboration du côté français, et de progresser avant tout, se basant sur le point positif, vu d'heureuses et vastes perspectives que nous nous proposons de réaliser sincèrement et de tout cœur.“ Zdůraznil P. Č.

78) Např. na schůzce náměstků MZV, MIO a ministerstva školství, věd a umění, která se na MZV uskutečnila 8. září 1949, byly vypracovány podrobné informace pro velvyslance Hoffmeistera, jak má postupovat při jednání s L. Joxem v otázce československého protestu proti vysílání francouzského rozhlasu. Velvyslanec měl reagovat pouze verbálně a nesměl na francouzské straně vzbudit dojem, že ČSR usiluje o vypovězení *Kulturní deklarace*. Hoffmeister měl postupovat velice obezřetně, aby nevyšloiv takovou kategorickou podmínku, od níž by se nedalo ustoupit a kvůli které by mohlo zkrachovat připravované podzimní zasedání Smíšené komise. Viz AMZV, f. TO-O, K 24. Zápis z porady (8. 9. 1949).

79) K tomu srov. např. krátkou pasáž z Fleischmannovy depeše z listopadu 1949: „Jak známo, v uplynulém roce /1949/ bylo z dojednání, která se dohovořila v říjnu 1948 v Paříži /při zasedání Smíšené komise/, realizována pouze část. Francie pokračovala ve své celkem pasivní úloze a my, vzhledem k zhoršeným stykům politickým, které rušivě zasáhly i do oblasti kulturní, jsme se chovali také rezervovaněji.“ Viz NA, f. MI-D, IČ 597, K 189. Poznámky k programu styků československo-francouzských pro rok 1950 (10. 11. 1949).

a zejména represivní opatření realizovaná a prezentovaná jako odvetná a vynucená francouzským přístupem.

O možném uzavření francouzských institucí v ČSR se hovořilo od roku 1948. Na konci roku 1949 československé vládní úřady začaly systematicky sledovat údajně protistátní činnost těchto ústavů.⁸⁰ Tou se rozuměla nejenom vlastní výuka a přednášková činnost vedená v „buržoazním duchu“, ale i pragmatická obava komunistických úřadů z možné „špionážní činnosti“ francouzských a československých zaměstnanců ústavů,⁸¹ která měla spočívat v předávání „citlivých“ informací o společenském životě v ČSR do Francie.

Československá strana se zpočátku snažila činnost ústavů tlumit méně represivními prostředky: odmítala udělovat víza ideologicky „nespolehlivým“ vyučujícím,⁸² kontrolovala československé návštěvníky kurzů a přednášek, a tak je chtěla odradit od další účasti na vzdělávacích a kulturních programech.⁸³ Situace se vyhrotila v první polovině roku 1951. Československé státní orgány začaly legitimovat nejen návštěvníky ústavů, ale i francouzské diplomatické úředníky. Francie zavedla reciproční opatření proti československým institucím ve Francii. Československým diplomatům měla být dokonce nabízena možnost tajné spolupráce, případně udělení azylu.⁸⁴ Situaci komplikoval také fakt, že francouzskému velvyslanci, který již od října 1950 usiloval o setkání s československým ministrem informací V. Kopeckým, nebyla tato návštěva umožněna.⁸⁵ Zároveň byla na konci roku 1950 odhalena ve Francouzském institutu další „protistátní“ akce.⁸⁶

Na uzavření francouzských ústavů se následně začalo intenzivně pracovat. V únoru 1951⁸⁷ poskytlo ministerstvo školství ministerstvům zahraničí a informací (na žádost MZV) rozbor právního postavení francouzských vzdělávacích institucí v ČSR. Podle této zprá-

80) Srov. např. nedatovanou a nepodepsanou Zprávu o činnosti kulturních složek v ČSR z roku 1949 (NA, f. MI-D, IČ 551, K 165). Československým orgánům tuto činnost usnadňovala aktivní informátorská spolupráce některých francouzských zaměstnanců těchto ústavů. Citovaná zpráva např. zmiňuje propojení Francouzského institutu s MIO prostřednictvím ředitele francouzské instituce M. Aymonina a jeho přítelkyně.

81) Velký rozruch vyvolala údajná špionážní činnost francouzského konzula v Bratislavě. Její odhalení vyvrcholilo monstrprocesem v červnu 1951. Příslušní francouzští diplomaté byli vyhoštěni, avšak slovenský pracovník konzulátu J. Dlouhý byl odsouzen k trestu smrti. Viz AMZV, TO-O, K 1. Proces proti J. Dlouhému a spol. v Bratislavě (19. 6. 1951); tamtéž, Protest francouzské vlády (23. 6. 1951); tamtéž, Trestna věc Ing. Juraj Dlouhý – intervencia fr. veľvyslanectva (30. 6. 1951).

82) Francouzský velvyslanec J. Rivière si např. v březnu 1950 stěžoval u náměstka ministra zahraničí Hajdů, že vízum bylo uděleno pouze dvěma ze čtrnácti žádajících vyučujících. Tamtéž, Záznam o rozhovoru francouzského velvyslance J. Rivière s náměstkem MZV Hajdů (17. 3. 1950).

83) Francouzská strana např. v prosinci 1949 žádala vysvětlení po velvyslanci Hoffmeisterovi, proč jsou návštěvníci Maison de France v Bratislavě kontrolováni a sledováni. Ve stejné depeši, v níž se objeví tato informace, se Hoffmeister pražského ústředí ptá, zda za neudělením víza profesorovi Mattlerovi je nějaká „větší“ akce, anebo se jedná pouze o postup proti konkrétní nežádoucí osobě. Tamtéž, Zpráva A. Hoffmeistera (20. prosince 1949).

84) Viz AMZV, TO-T, K 1. Zpráva MZV (7. 3. 1951).

85) Tamtéž, Žádost o návštěvu francouzského velvyslance u ministra Kopeckého (18. 1. 1951).

86) Měl se tu konat večer přátel básníka P. Pánka, na kterém se údajně, podle československého policejního informátora, recitovaly verše „moderního stylu, typické pro degenerovanou společnost, která se opájí sexualitou“. Večera se prý také aktivně účastnili přední čeští herci (Hrušínský, Kemr aj.). Viz AMZV, f. TO-T, K 5. Nový styl básní (zpráva M. Soukupa z 28. 12. 1950).

87) Operativní zpráva vypracovaná v lednu 1951 na československém MZV ještě o přímém uzavření ústavů nehovoří. Zmiňuje pouze taková opatření, která by jejich aktivity ještě více paralyzovala. Tamtéž, Zpráva pro ministra o provádění kulturní dohody (23. 1. 1951).

vy neměly Francouzský institut a jeho pobočky v Brně a Bratislavě žádný právní základ pro své působení. Nehovořilo se totiž o nich v *Kulturní deklaraci. Dodatkový protokol* sice Institut zmiňoval, ale neobsahoval žádnou přesnou informaci, o jakou právní normu se jeho existence opírá. Zpráva se tak snažila ukázat, že přítomnost francouzských institucí je v ČSR v podstatě nezákonná a souvisí pouze s dobrou vůlí československé strany, která jejich činnost umožňovala a tolerovala. Na základě uvedeného právního rozboru vypracovalo MZV v březnu⁸⁸ a dubnu 1951 návrh nóty a její odůvodnění.⁸⁹ Československá strana upozornila v Důvodové zprávě na právní nezakotvenost ústavů a dále na fakt, že francouzské instituce porušují některými aktivitami platné československé právní předpisy a vyvíjejí protistátní činnost. Návrh nóty, včetně Důvodové zprávy, byl projednán na tajném zasedání vlády a mimo její řádný program 10. dubna 1951. Francouzskému velvyslanectví byla předána o dva dny později.⁹⁰ Ústavy měly ukončit činnost k 1. květnu a jejich francouzští pracovníci (kromě těch, kteří zastávali zároveň i určitou diplomatickou funkci, což byl případ posledního ředitele Institutu M. Girarda) museli ke stejnému datu opustit ČSR.⁹¹ Francouzská vláda v reakci na československý represivní krok protestovala proti údajným protifrancouzským aktivitám vyvíjeným na půdě Masarykova domu v Paříži⁹² a vyhostila několik československých občanů.⁹³ Došlo též k uzavření konzulátů v Bratislavě, Marseille a Alžíru.⁹⁴

Uzavřením francouzských ústavů v ČSR vyvrcholila fáze nejnapjatějších oficiálních vztahů s Francií. Tvrdý přístup československé strany přetrvával i v období následujícím. Přesto pod vlivem mezinárodního politického oteplení (zejména od druhé poloviny roku 1953) se oficiální kulturní kontakty mírně oživují.⁹⁵ Např. v nedatovaném přehledu kulturních

88) V březnu je také po schůzi předsednictva ÚV KSČ odvolán z Paříže československý velvyslanec. Viz NA, Archiv Ústředního výboru Komunistické strany Československa (A ÚV KSČ), f. Předsednictvo ÚV KSČ (02/5), svazek (sv.) 25, archivní jednotka (a. j.) 262. Schůze předsednictva (19. 3. 1951). Pobočky Alliance française byly jednostranným rozhodnutím československé vlády rozpuštěny předcházející den. Viz BRAUNSTEIN, M. a kol. Cit. dílo, s. 38.

89) V důvodové zprávě ze 14. března byla mj. podrobněji analyzována právní situace Francouzského institutu. Jeho faktickou existenci sice potvrzoval *Dodatkový protokol*, ovšem pro československou stranu nevznikly z tohoto právního dokumentu žádné závazky, neboť na činnosti Ústavu se nedohodla společná československo-francouzská komise, tak jak předvídal 9. článek *Protokolu*, natož aby tento návrh schválily vlády obou zemí. Viz NA, f. 02/5, a. j. 29/1. Důvodová zpráva (14. 3. 1951).

90) Viz NA, f. MI-D, IČ 597, K 189. Francouzské ústavy v Československu (návrh nóty); f. MZV-VA, IČ 1368, K 385. Ministerstvo zahraničních věcí protestuje proti činnosti francouzských ústavů v ČSR (*Rudé právo*, 13. dubna 1951).

91) Francouzské velvyslanectví se pokusilo prodloužit lhůtu na ukončení činnosti ústavů k 1. červnu a intervenovalo v této věci na československém MZV. Ministr V. Široký ovšem na tento návrh (na základě vyjádření své náměstkyně G. Sekaninové) nepřistoupil. Viz AMZV, f. TO-T, K 5. Záznam náměstkyně Sekaninové pro ministra Širokého (24. 4. 1951). Uzavření francouzských ústavů mělo ale ještě pokračování. Bývalý ředitel Institutu M. Aymonin demonstrativně požádal na konci dubna o udělení politického azylu v ČSR na protest proti „reakční“ francouzské politice vůči ČSR. Srov. sérii článků k tomuto tématu in NA, f. MZV-VA, IČ 1383, K 387.

92) Viz AMZV, f. TO-O, K 29. Nóta francouzského MZV – zastavení činnosti v Masarykově domě v Paříži (5. června 1951).

93) Tamtéž, K 1. Záznam o návštěvě francouzského velvyslance Rivièra u ministra zahraničí (30. 6. 1951).

94) K tomu srov. např. tamtéž, Zpráva MZV pro ministerstvo národní bezpečnosti (28. 4. 1951); tamtéž, Návrh na zastavení činnosti československého konzulátu v Marseille (nedatováno).

95) Tento obrat dokumentuje např. zpráva o vzájemných kulturních výměnách, která vznikla zřejmě na MZV v září 1954. Jako právní základ pro všechny typy kulturních kontaktů (oficiálních, polooficiálních a neofici-

styků s Francií od 1. ledna 1952⁹⁶ se již objevuje kromě výčtu neoficiálních kulturních akcí také kategorie oficiálních a polooficiálních podniků, které se uskutečnily ve Francii a ČSR zhruba do poloviny roku 1953. ČSR tak uspořádala na přelomu května a června 1952 Dny československého filmu v Paříži, v červnu téhož roku i Výstavu uměleckých výrobků československého průmyslu. V únoru 1952 proběhly v ČSR na oficiální úrovni oslavy 150. výročí narození V. Huga. V červnu 1953 se účastnili ve Francii českoslovenští zástupci Soutěže krátkých filmů a oficiální pozvání obdrželi i na filmový festival v Cannes. Na oplátku byli francouzští hudebníci pozváni na festival Pražské jaro apod. Ze seznamu vyplývá, že se počet oficiálních akcí téměř vyrovnal počtu neoficiálních podniků a že k oživení oficiální kulturní výměny začalo docházet zejména od druhé poloviny roku 1952.

Změnu československého přístupu v tomto období nepřímou dokumentuje i jiný materiál, který vznikl v září 1952 na československém velvyslanectví v Paříži a který byl zaslán na pražské MZV. Zpráva o stycích Francie se Sovětským svazem a lidovými demokraciemi je stále ještě prostoupena rétorikou studené války. V pasáži věnované oficiálním kulturním vztahům mezi ČSR a Francií se doslova uvádí, že „/.../ oficiální kulturní styky přestaly úplně. Československo-francouzská kulturní dohoda nefunguje, neboť Smíšená komise se neschází.“⁹⁷ Úředníci ministerstva ale tuto pasáž ručně anotovali poznámkou, že je nesprávná a neúplná. Doplněné korektury tak naznačují, že velvyslanectví (v osobě autora zprávy) nemuselo být přesně informováno o jisté úpravě československé kulturní politiky vůči Francii, zastávalo tvrdší pozici než ministerstvo a samo nemělo úplný přehled o kulturních akcích, které v roce 1952 proběhly.

Positivní obrat pokračoval i v roce 1953. Souhrnná zpráva MZV z ledna 1954 o vývoji kulturních vztahů v roce 1953 sice stále uváděla příklady diplomatických incidentů (zejména v první polovině roku 1953), na druhé straně ovšem MZV jednoznačně formulovalo vůli československo-francouzské oficiální vztahy rozšířit, třebaže bylo údajně konfrontováno s palčivým nedostatkem finančních prostředků.⁹⁸ Obnovování vzájemných vztahů v roce 1953 dokumentují také záznamy ze schůzek nového francouzského velvyslance C. de Boisangera s představiteli československé vlády, ambasády a MZV.⁹⁹

álních) opětovně zmiňuje *Kulturní deklaraci a Dodatkový protokol*. Viz AMZV, TO-O, K 24. Československo-francouzské kulturní styky a další možnost jejich rozvoje (9. 9. 1954).

96) Viz AMZV, f. TO-O, K 16.

97) Viz AMZV, f. PZ. Zpráva o stycích Francie se Sovětským svazem a lidovými demokraciemi (16. 9. 1952).

98) „Rozšíření kulturních styků je závislé na finančních prostředcích, dnes značně omezených, jelikož ministerstvo kultury – oddělení pro kulturní styky se západoevropskými státy bylo nuceno snížit svůj rozpočet na rok 1954 o 26 %. Požádali jsme také ministerstvo kultury, aby *po příkladu našich spojenců* usilovalo o rozšíření československo-francouzských kulturních styků, a vedeme v tomto směru právě příslušná jednání.“ Viz AMZV, f. TO-T, K 6. Vývoj vztahů mezi ČSR a Francií v roce 1953 (30. 1. 1954). Zdůraznění je naše a podtrhuje fakt, že oteplení vzájemných kulturních kontaktů vyvolaly spíše vnější faktory, a ne zásadní obrat ve vnitřní československé politice.

99) Schůzka s předsedou vlády Širokým proběhla 29. října, s náměstkyní ministra zahraničí Sekaninovou se setkal 4. listopadu a s velvyslancem Součkem, který o novém velvyslanci zaslal v září do Prahy značně nelichotivé informace, 25. listopadu. Srov. AMZV, f. TO-O, K 1. Sdělení (10., 11. 9. 1953); tamtéž, Záznam o návštěvě francouzského velvyslance u předsedy vlády Širokého (29. 10. 1953), Záznam o návštěvě (25. 11. 1953), Návštěva francouzského velvyslance (18. 12. 1953). Frekvence těchto audiencí je o to překvapivější, pokud uvážíme, že se nejvyšší českoslovenští představitelé odmítali v nejvypjatější fázi československo-francouzských oficiálních vztahů s francouzským velvyslancem sejit či se vzájemný kontakt redukoval pouze na výměnu diplomatických nót.

I když při těchto jednáních zaznívaly vzájemné výtky, byla ve slovech československých představitelů patrná snaha oficiální kulturní výměně nebránit.¹⁰⁰

2.3.4 Neoficiální vztahy

Oficiální kulturní výměna je sice po roce 1948 tlumena, ale souběžně se budují styky neoficiální.¹⁰¹ Protihráčem československých státních, resp. stranických orgánů již nebyla oficiální francouzská politická reprezentace, nýbrž široký proud „pokrokových“ skupin a jednotlivců, v jehož ohnisku se nacházela Komunistická strana Francie (KSF). Tito různorodí partneři měli fungovat jako „převodová páka“ lidovědemokratického režimu. Jejich prvním úkolem bylo ve Francii šířit propagandistické informace o politické, ekonomické a kulturní situaci v ČSR, a tak přispívat k ideologickému formování ne významné části francouzské společnosti. Jejich prostřednictvím se uskutečňovaly i kulturní výměny mezi Francií a ČSR. ČSR je konečně vnímala jako ideologickou základnu pro komunistickou revoluci ve Francii. Tyto hlavní funkce představují pouze první aspekt neoficiálních vzájemných kontaktů. Druhým základním rysem je nová úroveň ambivalentního přístupu československé politiky vůči Francii. Vedle primární dichotomie, která rozlišuje „reakční“ Francii od „pokrokové“, totiž ČSR strukturuje po roce 1948 i postoj k „pokrokové“ Francii. V centru této *druhé úrovně ambivalence* se nacházela základní nedůvěra československých ideologů vůči ideové pevnosti a operativnosti „pokrokových“ sil působících v *kapitalistickém* státě. Vedle proklamované podpory francouzské levice se tak objevil v politice lidové demokracie i více či méně zřetelně artikulovaný pragmaticko-přezíravý postoj vůči francouzským komunistickým kruhům. Tento přístup vytvářel podmínky pro vznik nerovnocenného neoficiálního „přátelství“.

ČSR zastávala zhruba do poloviny roku 1949 vůči francouzským „pokrokovým“ kruhům relativně vstřícný a tolerantní přístup. Aby neoslabila postavení francouzských komunistů, ČSR především nekritizovala jejich strategii vybudovat co možná nejširší okruh sympatizantů („compagnons de route“), třebaže si uvědomovala, jak mnohdy heterogenní je konglomerát sil oscilujících z různých důvodů kolem KSF.

Československý shovívavý přístup se změnil v průběhu druhé poloviny roku 1949, a to zejména v souvislosti s nárůstem mezinárodněpolitického napětí. Diplomatická korespondence mezi ambasádou v Paříži a příslušnými československými ministerstvy tuto kvalitativní změnu citlivě zaznamenala a poukázala na dvě hlavní témata, která francouzsko-československé neoficiální vztahy zatížila. Těmito tématy byla jednak „ideologická selhání“ některých k francouzské levice se hlásících osobností, jednak kritické výpovědi několika francouzských levicových intelektuálů o nové sociální realitě v lidovědemokratické ČSR.

100) „Uvedla jsem, že o uvedených otázkách lze uvažovat a prodiskutovat je s našimi umělci a kulturními činiteli.“ (G. Sekaninová, 18. 12. 1953); „/.../ možnosti kulturních styků nejsou zdaleka vyčerpány.“ (G. Souček, 25. listopadu 1953).

101) Rozvoj neoficiálních styků není ovšem zcela novým fenoménem. K. Bartošek ve své knize upozorňuje na přátelské vztahy mezi KSČ a KSF v předválečném období i v periodě 1945–1948. Předúnorové stranické kontakty se ožívají a získávají v proměněné politické situaci nový charakter. Srov. BARTOŠEK, K. *Zpráva o putování v komunistických archivech*. Cit. dílo, např. s. 137–138.

V reakci na tato nepřijatelná vystoupení se československé orgány rozhodly vnést do vzájemných neoficiálních styků řád a prosadit svou představu o jejich formách a náplni. Regularizace a formalizace kontaktů, stejně jako vytváření alternativních „převodových pák“ vedle poněkud nespolehlivé KSF, probíhaly ve třech základních etapách: ještě na podzim 1949 ovládla ČSR s pomocí KSF stykovou společnost Association France-Tchécoslovaquie; v roce 1950 se prosadily v koncepční i kontrolní stránce vzájemných kontaktů pražské ústřední vládní a stranické orgány na úkor ambasády v Paříži; a v letech 1951–1952 se podařilo ztlumit ambice francouzských komunistů být rovnocenným (či snad až dominantním) partnerem při organizaci neoficiálních kulturních výměn. V roce 1953 se pozvolně ožívují oficiální kulturní kontakty a význam neoficiálních vztahů relativně klesá.

2.3.4.1 Nebezpečí francouzských levicových intelektuálů

Klíčovým obdobím pro budování neoficiálních vztahů byl rok 1949, kdy ČSR zásadním způsobem přehodnocuje svůj postoj k taktice KSF a některým významným osobnostem francouzské levicové scény. Tuto proměnu zachytily depeše československých diplomatů zasílané v průběhu roku do Prahy. Ještě na jaře 1949 informoval přidělenec Ivo Fleischmann v souhrnné zprávě o kulturní situaci ve Francii od 1. ledna 1949 o „moudré“ taktice politického byra ÚV KSF (konkrétně zmínil Laurenta Casanovu), jejímž cílem je vytvořit co nejširší intelektuální frontu jako oporu pro nadcházející politický boj s „reakcí“. Součástí této taktiky byl, podle Fleischmanna, i tolerantní přístup KSF k některým problémům „pokrokové“ estetiky (např. otázka socialistického realismu a formalismu v umění), které prozatím KSF direktivně neřešila.¹⁰²

Tentýž velvyslanecký úředník o několik měsíců později svůj náhled na taktiku „široké fronty“ poněkud pozměnil: i když se z hlediska momentálních politických potřeb jevila politika KSF jako úspěšná,¹⁰³ Fleischmann zdůraznil, že se tento přístup svým „kompromisnictvím“ může dostat v kulturní oblasti do zásadního rozporu s komunistickou ideologií, tak jak byla aplikována v komunistických zemích.¹⁰⁴ Konkrétně upozornil na kontraproduktivnost aktivit francouzských komunistů, kteří ve druhém čtvrtletí 1949 propagovali výtvarné výstavy P. Picassa a H. Matisse.¹⁰⁵ Kulturní přidělenec rovněž psal o názo-

102) „/.../ úsilím KSF je zaktivizovati všechny francouzské kulturní pracovníky dobré vůle, nerozděluje je podle jejich filozofického či odborně uměleckého světónázoru. /.../ KSF se chová velmi široce k současným problematikám /.../. Věc socialistického realismu je zatím ve Francii neřešitelná. Otevření této otázky by znamenalo věnovat se jí plně, zatímco KSF je ve spolupráci s intelektuály velmi zaměstnaná propagací odmítání války.“ Viz NA, f. MI-D, IČ 597, K 189. Zpráva o činnosti kulturního přidělence od 1. 1. 1949 (nedatovaná zpráva zřejmě z počátku dubna 1949).

103) „Kulturní politika francouzských komunistů se řídí podle směrnic vytyčených zejména v projevech L. Casanovy. Politická tendence je jasná: je to tendence podávání ruky všem, kdož nejsou apriorní odpůrci. /.../ Tato tendence je celkem úspěšná.“ Tamtéž, Stručný přehled kulturněpolitické situace (nedatováno, zřejmě z července 1949). Následující citace pocházejí rovněž z citovaného dokumentu.

104) „V rovině ideologické je tato politika ovšem ošemetnější. Vede k ideologickým kompromisům, které v naší lidovědemokratické republice mohou *vzbudit* dojem, že /je/ upuštěno od ryzosti marx-leninských teorií.“ Zdůraznil I. F.

105) „Tyto výstavy byly v dnešním ČSR pochopeny jako formalistické.“

rových rozporech v otázce socialistického realismu, které měl s básníkem P. Seghersem. Nepřekvapí proto, že v závěru zprávy I. Fleischmann vyzval pražské ústředí, aby aktivity francouzské levice nadále vnímalo s jistou obezřetností.¹⁰⁶ Tato vznikající nedůvěra měla prozatím zůstat francouzským pokrokovým kruhům utajena.¹⁰⁷

Na podzim 1949 již Fleischmann zaujal ke strategii KSF mnohem kritičtější tón a považoval ji za chybnou. Podkladem se mu staly případy několika francouzských „compagnons de route“, kteří se v jugoslávsko-sovětském sporu údajně postavili na stranu titovského vedení a podpořili některé východoevropské komunistické politiky, kterým obvinění z titismu ukončilo jejich politickou kariéru.¹⁰⁸ Touto nežádoucí společenskou angažovaností měli oslabit dominantní pozici SSSR v komunistickém bloku. Politika „široké fronty“ tak podle Fleischmanna přispěla nejen k jisté diskreditaci KSF, ale zejména uškodila celému komunistickému hnutí.¹⁰⁹

„Titistická úchyłka“ nezpochybnila v očích I. Fleischmanna pouze pozici KSF, ale také jeho vnímání velkých osobností komunistického literárního života. V prosinci 1949 zaútočil především na L. Aragona (vedle A. Wurmsera), jenž se po srpnových „titistických“ projevech J. Cassoua zaručil, že ho jménem KSF přesvědčí o nesprávnosti jeho názorů. To se ovšem nestalo a Cassou (vedle Vercorse) proti totalitárním praktikám lidovědemokratických režimů opětovně protestoval v prosincovém čísle časopisu *Esprit*. Pro Fleischmanna se tak L. Aragon, člen ÚV KSF, stal nespolehlivým partnerem, jehož vliv na kulturní „pokrokovou“ levice je pouze relativní.¹¹⁰ Útok na Aragona¹¹¹ směřoval

106) „Z různých důvodů jsou francouzští spisovatelé přáteli ČSR. Všichni od naší lidové demokracie očekávají, že půjde cestou jejich přání.“ V této Fleischmannově poznámce zaznívá argument, který bude stát v ohnisku pozdějších „nedorozumění“ mezi velkými představiteli francouzského kulturního života a československé nomenklatury. Totiž že Francouzi plně nepochopili „dějinný význam“ únorových událostí v ČSR a jejich dopad na francouzsko-československé vztahy. V nich není Francii, právě kvůli jejímu „vývojovému zpoždění“, přisouzeno dominantní postavení a Francie, byť „pokroková“, se musí smířit s prostorem, který jí vymezí československá strana.

107) „V mezích možnosti je třeba nevyvolávat rozladěnost francouzských levých intelektuálů, zejména těch, kteří netvoří způsobem, který lze použít v naší vnitřní situaci. /.../ Pro domo obezřetně si uvědomovat rozdíly mezi stranou naší a stranou francouzskou.“

108) K historickému pozadí titismu viz kapitola Aktuální pokroková tematika.

109) „Naši francouzští soudruzi ve snaze dokumentovat po osvobození sympatie nekomunistů k politice KSF částečně zveličovali kvality podobných lidí. Dnes se tito lidé /Cassou, Martin-Chauffier, Aveline/ snaží odlišití svá stanoviska od stanovisek KSF, čímž je naše pozice oslabena.“ Tamtéž, Ke kulturněpolitické situaci (nedatováno, napsáno pravděpodobně ke konci října 1949).

110) Tento radikální Fleischmannův závěr má poměrně omezenou platnost. Aragon se totiž v řadách francouzské levice těšil nesmírné prestiži a jeho postavení bylo vskutku ikonické. Tak např. v lednu 1951 vyjádřil Laurent Casanova (také člen ÚV KSF) v rozhovoru s velvyslancem Hoffmeisterem obavy, zda bude vůbec možné Aragonův román *Komunisté* náležitě převést do češtiny, aby neutrpěl celkový literární výraz díla. Viz AMZV, f. TO-O, K 16. Zpráva A. Hoffmeistera (12. 1. 1951). Ze své silné pozice v KSF uměl Aragon náležitě těžit. Časté jsou jeho žádosti na československou stranu, aby financovala jeho letecké přesuny mezi Paříží a Moskvou, kde žili ruští příbuzní E. Trioletové (srov. např. tamtéž, Zpráva A. Hoffmeistera /1. 9. 1949/; k financování francouzských návštěv v ČSR nebo jejich přejezdů mezi Francií a jinými lidovými demokraciemi viz zejm. NA, f. MI-D, IČ 597, K 190, signatura (sg.) Francie - Hosté; srov. též BARTOŠEK, K. *Zpráva o putování v komunistických archívech*. Cit. dílo, zejm. s. 156 a násl.). V létě 1951 dokázal Aragon silným nátlakem přimět československého chargé d'affaires v Paříži a tajemníka ÚV KSF, aby zařadili do seznamu pozvaných hostů na karlovarský filmový festival kritičku J. Bouissouneovou z (Aragonem řízeného) listu *Ce soir*, třebaže KSF její jméno do francouzské delegace původně nenavrhl. Viz AMZV, f. TO-T, K 5. Zpráva J. Šupa (21. 7. 1951).

111) Zajímavým faktem je, že v rovině osobních styků patřil L. Aragon (i jeho partnerka E. Trioletová), při-

nepřímo i proti politice „široké intelektuální fronty“ celé KSF, a Fleischmann proto navrhoval, aby se příslušná ministerstva (MZV, MIO) řídila při budování neoficiálních styků s Francií svými vlastními zkušenostmi a kriticky přehodnocovala teoretické i praktické výstupy politiky KSF.¹¹²

Na příkladu čtyř citovaných depeší I. Fleischmanna¹¹³ jsme zachytili, jak se proměňoval jeho náhled na taktiku KSF. Aniž by bylo nutné význam této diplomatické korespondence absolutizovat a považovat ji za exkluzivní informační zdroj, na jehož základě pražské stranické a státní orgány pružně přizpůsobovaly své postoje vůči „pokrokové“ Francii, lze na ní dokumentovat dvě hlavní tendence, jež neoficiální francouzsko-československé vztahy v roce 1949 charakterizovaly. Na jedné straně si ČSR uvědomovala, že taktika široké fronty KSF je daná do značné míry odlišností společenských podmínek, v nichž „politický boj“ KSF probíhá, a je tudíž v krátkodobém výhledu ospravedlnitelná. Toto vědomí bylo základem tolerantního přístupu a shovívavého nadhledu československé strany.¹¹⁴ Na druhé straně ČSR vnímala rizika vyplývající z politiky „široké fronty“ a aktivně přijímala od podzimu 1949 taková opatření, aby ji neoficiální styky nepoškozovaly.

Při utváření koncepce neoficiálních vztahů neovlivnily ČSR ve druhé polovině roku 1949 jen negativní zkušenosti s ideologicky nekonsistentní politikou KSF. Druhým hlavním důvodem, který generoval československou nedůvěru, byla kritická vystoupení několika významných francouzských osobností vůči určitým aspektům lidovědemokratického režimu. Z československého pohledu se jednalo o flagrantní porušení zásady nekritizovat, nýbrž pouze pozitivně propagovat nový československý režim. Vedle již zmíněného básníka P. Segherse je třeba uvést případ P. Éluarda a další „nedorozumění“, která problematizovala československý postoj vůči L. Aragonovi, E. Trioletové aj.¹¹⁵

P. Éluard se 16. srpna vrátil letecky z Budapešti do Paříže s mezipřistáním v Praze. Sám si v Budapešti obstaral tranzitní vízum pro průjezd Československem. Na pražském letišti ho ovšem nečekala žádná oficiální delegace, i když o jeho průjezdu měla být politická místa informována.¹¹⁶ Z několikahodinového pobytu si tak Éluard odnesl pouze směs nepřijemných zážitků, které ho utvrdily v dojmu, že se ČSR pod vlivem zásadních

nejmenším od počátku 50. let, mezi nejlepší přátele I. Fleischmanna. Na tuto skutečnost nás laskavě upozornila paní Stanislava Fleischmannová při rozhovoru 30. 1. 2009.

112) „/.../ ještě nedávno po zklamání, které nám způsobilo prvé Cassouovo nepřátelské vystoupení, a po zklamání, které nám připravil Louis Martin-Chauffier /nekomunistický předseda Národního výboru spisovatelů/, jednal jsem s Aragonem o nových možných podobných odpadnutích. Ještě tehdy mě Aragon ujišťoval, že nejspolehlivějším naším nekomunistickým spolupracovníkem je Vercors. Za dnešní situace vidíte sami, jak se nemůžeme řídit ani posudky Aragonovými a jak je třeba, abychom situaci posuzovali sami, posílení našimi zkušenostmi z posledních let.“ Viz AMZV, f. TO-O, K 16. Zpráva I. Fleischmanna (13. 12. 1949).

113) Analogickou, ale umírněnější argumentaci obsahují i některé zprávy A. Hoffmeistera. Srov. např. AMZV, f. PZ. Zpráva A. Hoffmeistera (24. 8. 1949); tamtéž, f. TO-O, K 24. Zpráva A. Hoffmeistera (27. 12. 1949).

114) Inferiorní pozici francouzských komunistů si uvědomují v tomto ohledu čas od času i špičky KSF. Srov. např. NA, f. MI-D, IČ 597, K 189. Zpráva A. Hoffmeistera (3. 2. 1950). Autor v ní cituje názor M. Thoreze.

115) „Nedorozuměními“ mezi československými a francouzskými intelektuály se již věnovala citovaná studie F. Noirantové. Některá fakta, jež tato studie uvádí, se budou nutně opakovat i v následujícím textu.

116) Viz NA, f. MI-D, IČ 597, K 190. Zpráva MZV pro MIO (10. 10. 1949). Ze zprávy vyplývá, že se sice oficiální delegace na letiště dostavila, ale to už byl Éluard pryč. Za toto nedorozumění, které vnímala československá strana jako „technické nedopatření“, vinilo MZV především Éluarda samotného, protože si komplikace způsobil svým postupem při získávání průjezdního víza.

politických změn otočila k Francii zády, a to i k Francii „pokrokové“.¹¹⁷ Na své zkušenosti si ihned po příletu do Paříže postěžoval na ÚV KSČ, který neprodleně informoval velvyslance Hoffmeistera. Vedle Éluardova případu hovořila francouzská komunistická delegace s Hoffmeisterem také o celkově záporném československém přístupu k francouzské kultuře (zejména literatuře) po roce 1948 a zajímala se též o osud *Kulturní deklaráce*.¹¹⁸

Éluardovo vystoupení musela československá strana vnímat jako velice nešťastné a neaktické. Nedlouho před touto epizodou totiž I. Fleischmann Prahu upozornil, že československé emigrantské skupiny rozšiřují v pařížském tisku informace, že v ČSR není „dovoleno vydávat ani díla současných francouzských komunistů“.¹¹⁹ Éluard tak svou kritikou podpořil protičeskoslovenskou propagandu ve Francii a zároveň posílil jistou nedůvěru francouzských levicových kruhů vůči novému československému režimu. Proto se případ P. Éluarda stal precedencem, který motivoval československé státní orgány k odstupňovanému přístupu k francouzským levicovým intelektuálům. Patrná je snaha rozptýlit vzniklá nedorozumění, resp. zahladit nedůvěřivé reakce francouzské levice.¹²⁰

2.3.4.2 Regularizace neoficiálních vztahů

Pod pojmem regularizace (formalizace) rozumíme proces, kterým budou odstraněny ze vzájemných vztahů živelnost a nekontrolovatelnost. Regularizaci je možné sledovat

117) S Éluardem se údajně během mezipřistání nikdo ne bavil francouzsky (pouze anglicky). V knihkupectvích, která navštívil, prý neobjevil žádné svoje ani Aragonovy knihy. Viz AMZV, f. PZ. Zpráva A. Hoffmeistera (24. srpna 1949).

118) Kritický tón francouzských komunistů výstižně zachycuje následující pasáž z příslušné Hoffmeisterovy depeše: „Ve francouzských kruzích komunistických spisovatelů a umělců stále častěji se hlásí zděšení nad tím, že v Československu upadá zájem o francouzskou kulturu a zájem o francouzské umění. Někteří francouzští komunističtí spisovatelé a umělci vytýkají nám, že zaměňujeme západnictví politické s francouzskou kulturní levicí a že šmahem naši kritikové zavrhnou vše, co z Francie vychází. Byl jsem překvapen, jak dobře jsou členové francouzské strany informováni o tom, že v československých literárních časopisech se neobjevují již překlady z francouzštiny a články o francouzské literatuře.“ Na dotaz, zda bude *Kulturní deklaráce* vypovězena, Hoffmeister údajně mlčí. Paradoxně předchozí den odeslal do Prahy jinou zprávu, v níž tlumočí svůj názor, že by *Kulturní deklaráce* vypovězena být neměla. Viz AMZV, f. TO-O, K 24. Zpráva A. Hoffmeistera (23. srpna 1949); tamtéž, f. PZ. Zpráva A. Hoffmeistera (24. srpna 1949).

119) Viz NA, f. MI-D, IČ 597, K 189. Stručný přehled kulturněpolitické situace.

120) Např. při jednáních o dalším osudu *Kulturní deklaráce* a přítomnosti francouzských ústavů v Československu se dlouho ČSR zdráhala přijmout nejrepresivnější opatření právě s ohledem na předpokládané rozhořčení francouzské levice, která zůstávala stále hrdá na odkaz francouzské kultury a trvala na její přítomnosti i v zemích lidové demokracie. Na tuto skutečnost upozornil Prahu A. Hoffmeister např. v prosinci 1949: „.../ Francouzi, /.../ leví i nejlevější, byli zvyklí, že téměř většina francouzských děl literárních byla překládána do češtiny nebo slovenštiny /.../. Ty časy jsou ty tam a Francouzi se s tím nedokážou smířit. Odtud pochází zatrpklost, když si umělci francouzští stěžují u ústředí zdejší strany, že neviděli své knihy ani v překladu ani v originále ve výkladech pražských knihkupectví.“ Viz AMZV, f. TO-O, K 24. Zpráva A. Hoffmeistera (27. 12. 1949). Ve stejné zprávě Hoffmeister uvedl, že za podrážděnými reakcemi francouzské levice mnohdy stojí neobratný přístup československé strany. V oblasti ediční politiky, která prozatím nebyla ještě důsledně řízena, bylo typickým příkladem dílo E. Trioletové, jež o vydání svých próz v češtině intenzivně, leč neúspěšně usilovala. K tomu Hoffmeister dodává: „Častou zatrpklostí působí, že různí návštěvníci Paříže nebo korespondující osoby se zdejšími nakladatelstvími nebo autory získávají autorská práva pro ČSR a slibují obvykle brzké vydání knihy, k němuž ovšem skoro nikdy nedochází. Ještě horší je, když některé československé nakladatelství dokonce podepíše smlouvu s francouzskými autory o vydání a pak smlouvu vrátí s velice stručným sdělením, že kniha nevyjde. /Případ Elsy Trioletové/.“

ve třech základních etapách. Na konci roku 1949 ovládne ČSR organizaci Association France-Tchécoslovaquie; v letech 1949–1950 budou oslabeny kompetence československého velvyslanectví v Paříži ve prospěch pražských státních a stranických orgánů; a konečně v období 1951–1952 proběhnou francouzsko-československá jednání, na jejichž základě bude jmenována tzv. spojka, která by měla koordinovat styky KSF a ČSR prostřednictvím československé ambasády.

2.3.4.2.1 Association France-Tchécoslovaquie

O činnosti Association France-Tchécoslovaquie se objevují v diplomatické korespondenci kritické zmínky přinejmenším od počátku léta 1949. Spolupráci s organizací zmínil v příznivém světle ještě na jaře 1949 I. Fleischmann.¹²¹ Zhruba tři měsíce poté stejný pisatel konstatoval, že se vztahy mezi ambasádou a Association zhoršují a někteří její čelní představitelé dávají ve svých veřejných vystoupeních najevo svou neloyalitu k lidovědemokratickému režimu.¹²² Kritizoval zejména protikomunisticky laděné vysílání francouzského rozhlasu v češtině a slovenštině. Za ně byl odpovědný hlavní redaktor L. Hirsch, který byl zároveň členem vedení Association. Jako vysoce nepřátelské vyhodnotila československá ambasáda také styky některých členů Association s představiteli československé pouňorové emigrace v Paříži. Velvyslanectví rovněž zaznamenalo, že v srpnu vedení Association protestovalo proti odsouzení H. Píky a nebo že se samotný předseda organizace neúčastnil říjnové slavnostní recepce, kterou velvyslanectví pořádalo k výročí vzniku samostatné ČSR.¹²³ ČSR si ovšem nemohla dovolit, aby organizace odpovědná za propagaci československé kultury a nového politického režimu ve Francii byla vůči lidové demokracii nepřátelská, resp. svými kroky zpochybňovala hodnověrnost zásadních sociálních změn ve střední a východní Evropě, a stala se tak účinným nástrojem antikomunistické propagandy. Na podzim 1949 proto došlo k faktickému převratu v Association. Díky promyšlené spolupráci československých orgánů v Praze, KSF, ambasády a „pokrokových“ členů Association (zejm. M. Braunové a R. Chambeirona¹²⁴) odešla z Association a především z jejího vedení část členů včetně dosavadního předsedy generála Fauchera.¹²⁵ Tato „di-

121) Srov. NA, f. MI-D, IČ 597, K 189. Zpráva o činnosti kulturního přidělence od 1. 1. 1949.

122) Tamtéž, Stručný přehled kulturněpolitické situace (nedatovaná zpráva pochází pravděpodobně z července 1949).

123) Faucher údajně upřednostnil projev do československého vysílání francouzského rozhlasu. Viz zejm. AMZV, f. TO-T, K 10. France-Tchécoslovaquie, stav koncem listopadu. Zpráva J. Šupa (25. 11. 1949); tamtéž, Společnost France-Tchécoslovaquie – reorganizácia. Tento materiál byl vypracován na MZV a podstoupen na MIO 25. 11. 1949.

124) Oba levicoví poslanci také opakovaně ČSR navštívili a ze svých zážitků vytěžili soubor propagačních reportáží *Tchécoslovaquie, carrefour de l'Europe* (1950). Braunová též poskytovala československé straně reference na potenciální francouzské návštěvníky v ČSR (srov. např. NA, f. MI-D, IČ 597, K 190. Zájezd úředníků francouzského ministerstva financí do ČSR /březen 1950/). Aktivní činnost M. Braunové ovšem nezabránila československým komunistům, aby ji později pragmaticky neobětovali, když je o to ÚV KSF v prosinci 1951 požádal. Braunová byla totiž obviněna z „maloburžoazních postojů“ (!) a ČSR s ní měla přerušit veškeré styky, což se také stalo. Viz AMZV, f. TO-T, K 10. Zpráva G. Součka (18. 12. 1951).

125) Zásadním dokumentem, který informuje o přímém podílu československých orgánů na politických změnách ve vedení a orientaci Association, je zpráva československého MZV zasláná na MIO 25. listopadu 1949. Zdůrazněna je v ní především role velvyslanectví, které nicméně realizovalo přímé instrukce od MZV. Ambasáda zorganizovala v září 1949 ve spolupráci s KSF masivní nábor nových, hlavně mladých

sidentská“ skupina založila organizaci Amitié Franco-Tchécoslovaque, jež zachovala vůči československému režimu kritický postoj.¹²⁶ „Očištěná“ Association, do jejíhož vedení se dostali členové KSF, se tak od podzimu 1949 mohla stát poslušnou „převodovou pákou“ československé propagandy ve Francii.¹²⁷ Tento akt plně zapadal do připravované koncepce neoficiálních styků s „kapitalistickými“ zeměmi, která vzniká právě v podzimních měsících roku 1949 na MIO.¹²⁸

Činnost Association (zejména besedy, výstavy, filmové projekce) se po roce 1949 díky československé finanční a materiální podpoře rozvíjela zpočátku slibně.¹²⁹ Avšak od druhé poloviny roku 1950 se objevují v depeších stesky diplomatických úředníků na slabou finanční podporu Association,¹³⁰ stejně jako na nedostatečné množství zasílaného propagačního materiálu.¹³¹ Stagnace činnosti Association se prohloubila v roce 1951 a tento stav si uvědomovala jak československá, tak francouzská strana. ČSR ovšem viděla hlavního viníka v samotné Association a ne v nedostatečném financování a nepružném řízení

členů do Association, podílela se na zakládání dalších, zejména venkovských poboček, a to proto, aby na říjnové valné hromadě mělo většinu prokomunistické křídlo, které by tak dokázalo prosadit odvolání dosavadního vedení v čele s Faucherem a Hirschem. MZV také aktivity velvyslanectví financovalo (celkem 80 000 franků). Při náboru nových členů si měl aktivně počínat hlavně I. Fleischmann. Celá akce skončila velkým úspěchem, neboť valné hromady se 30. října zúčastnil trojnásobný počet delegátů oproti předchozím letům. Viz AMZV, f. TO-T, K 10. Společnost France-Tchécoslovaquie – reorganizácia. K podílu I. Fleischmanna viz NA, f. MI-D, IČ 597, K 189. Vývoj kulturních styků mezi ČSR a Francií (1945–1949) (nedatovaný a nepodepsaný dokument).

- 126) K paralelní roztržce dochází i v řadách československé emigrace ve Francii: od loajální a s velvyslanectvím spolupracující Jednoty Československé kolonie se odtrhne sokolská organizace. Viz AMZV, f. PZ. Zpráva A. Hoffmeistera (24. 1. 1950), včetně ručně dopsaného dovětku.
- 127) Prostřednictvím konkurenčních akcí, které „nová“ Association pořádala na československý popud, tak mohly být paralyzovány např. oslavy narozenin T. G. Masaryka v roce 1950, jež hodlala uspořádat Amitié Franco-Tchécoslovaque. Viz AMZV, f. TO-T, K 10. France-Tchécoslovaquie, stav koncem listopadu. K protipropagandě ovšem ČSR nevyužívala pouze Association a jejich členů. V tomto ohledu je typickým příkladem československá finanční a logistická pomoc komunistickým novinářům André Wurmserovi a Renaud de Jouvenelovi, kteří byli obviněni představiteli emigrantských skupin z různých lidovědemokratických zemí (v případě ČSR to byl předúnorový ministr národního obchodu Hubert Ripka) z urážky na cti za svůj knižně vydaný pamflet *Internacionála zrádců*. K aktivní pomoci československého velvyslanectví, koordinaci jeho aktivit s KSF a velvyslanectvími dalších komunistických zemí viz zejména AMZV, f. PZ. Zpráva G. Součka (7. února 1952).
- 128) „Pokud jde o naše kulturní styky se západními zeměmi kapitalistickými, obráží se v nich všeobecný vývoj politických vztahů. Existence našich kulturních dohod se západními zeměmi se stává otázkou vážné diskuse. Je potřeba odoficiálnit styky společností se západem, je potřeba podrobit je pevné kontrole a jednotnému vedení /.../.“ Citace pochází z návrhu L. Čivrného z 26. listopadu 1949 (viz NA, Archiv ÚV KSČ /dále A ÚV KSČ/, f. Kulturní a propagační oddělení /dále 19/7/, archivní jednotka /a. j./ 761. Stykové společnosti – nová organizace), který se týkal především reorganizace stykových společností působících na území ČSR. Předpokládal jejich zrušení a nahrazení jednou nebo dvěma organizacemi centrálně řízenými MIO. Původní listopadový návrh Čivrný na jaře 1951 ještě přepracoval a uvažoval o vzniku jediné zastřešující organizace pro styk ČSR s cizinou. Návrh ovšem nakonec přijat nebyl. Viz NA, A ÚV KSČ, f. 19/7, a. j. 771. Návrh na zřízení Společnosti pro kulturní styky s cizinou; KNAPÍK, J. *V zajetí moci. Kulturní politika, její systém a aktéři 1948–1956*. Praha: Nakladatelství Libri, 2006, s. 58.
- 129) Srov. např. AMZV, f. PZ. Zpráva J. Šupa (napsaná mezi 30. 6. a 11. 7. 1950).
- 130) Měsíčně se přitom mělo jednat o částku 25 000 franků. Např. již v lednu 1950 se ale objevují na MZV a MIO návrhy tuto podporu snížit zhruba dvaapůlkrát. Viz AMZV, f. TO-O, K 16. Zápis o shrůzce zástupců MIO se zástupci MZV (24. 1. 1950).
- 131) Viz AMZV, f. PZ. Zpráva J. Šupa (30. 11. 1950).

celé organizace.¹³² Na tuto skutečnost ostře upozornil ÚV KSF na konci roku 1951.¹³³ ČSR na kritiku zareagovala pravděpodobně zvýšením finanční subvence pro Association.¹³⁴ To se projevilo na rostoucím počtu akcí, které Association spoluorganizovala v letech 1952 a 1953.¹³⁵ Zásadní podíl na řízení Association a na plánování její činnosti si nicméně ČSR ponechala a příslušné výtky KSF nezohlednila.¹³⁶ Teprve na sklonku sledovaného období přišel s obdobnou kritikou československých státních orgánů za jejich neefektivní a příliš dirigistický přístup k Association pařížský velvyslanec Souček.¹³⁷

Z předchozího stručného shrnutí faktů, které se týkaly činnosti Association France-Tchécoslovaquie a jejího vztahu k ČSR, vyplývají dva zdánlivě protikladné závěry. Na jedné straně ČSR bezprecedentně ovlivnila fungování zájmové organizace, která působila na území druhého státu. Bez československé podpory by zřejmě Association směřovala k vyhoceným antikomunistickým postojům. Protože byla tato skutečnost pro ČSR nepřijatelná, vyvinul komunistický režim nemalé úsilí, aby si tuto organizaci podřídil. Proto měla mít Association po roce 1949 zajištěnou absolutní (finanční a materiální) podporu. Avšak archivní materiály ukazují, že tomu tak nebylo. Již od druhé poloviny roku 1950 pociťují českoslovenští diplomaté ze strany pražských ministerstev spíše jen vlažný zájem o činnost organizace. Tento stagnující přístup vyvrcholí kritikou francouzských komunistů na konci roku 1951. Následně dochází k jistému oživení československé podpory vůči Association, třebaže tento stav není, podle hodnocení velvyslanectví, plně uspokojivý.

K vysvětlení ambivalentního československého přístupu se nabízejí tři argumenty. Horlivý zájem na řešení problematice situace v Association na podzim roku 1949 byl na československé straně motivován především aktuální potřebou vypořádat se s narůstající protičeskoslovenskou propagandou ve Francii, která představovala zásadní nebezpečí pro vzájemné styky s pokrokovými francouzskými kruhy. Pokud by totiž v Association převládl kritický přístup k lidovědemokratické ČSR, který zastávalo dosavadní vedení v čele s Faucherem a Hirschem, nehrozilo by pouze, že se zpřetrhají vazby s touto organizací, ale také s dalšími, zejména krajanskými spolky (např. Jednotou Československé kolonie), v nichž se generál Faucher těšil mimořádné úctě. Propagandisticko-účelová motivace při ovládnutí Association je o to více zřetelná, když si uvědomíme, že se ve druhé polovině

132) Srov. např. NA, f. MI-D, IČ 597, K 189. Plán návštěv a jiných akcí v kulturních stycích s Francií – předběžné informace (nedatovaný dokument zřejmě ze závěru roku 1951).

133) „Naši soudruzi /= členové ÚV KSF/ nás /= velvyslanectví/ naléhavě požádali, abychom náš /= československý/ postoj vůči Společnosti od základu revidovali a poskytli jí možnost k provádění normální činnosti.“ Francouzští komunisté podle autora citované zprávy, velvyslance G. Součka, československé straně dále vytkli, že nepodporovala činnost Association ve venkovských oblastech, a výhružně upozornili, že československo-francouzská styková společnost vykazuje nejslabší aktivitu ze všech obdobných organizací. Viz AMZV, f. TO-T, K 10. Zpráva G. Součka (18. 12. 1951).

134) Toto opatření navrhoval ve výše citované depeši samotný velvyslanec, a to v souvislosti s úvahami o jmenování „spojky“ mezi velvyslanectvím a KSF. Stejnou možnost zamýšlelo již dříve i MIO. Viz AMZV, f. TO-O, K 16. Zpráva L. Čivrného (30. 10. 1951).

135) Srov. např. NA, f. MI-D, IČ 597, K 189. Plán další činnosti kulturních styků s Francií (27. 9. 1952).

136) Např. při poradě úředníků MIO s velvyslancem Součkem, na níž vznikl výše citovaný Plán, je podrobena kritice nová generální tajemnice Association Lydia Sagnasová. Ministerstvo prozatím nerozhodlo iniciovat její odvolání. Tuto možnost, jak prosadit svou vůli v otázce personálního složení vedení Association, ale nevyloučilo.

137) Viz AMZV, f. TO-T, K 10. Liknavost ministerstva kultury ve vyřizování dotazů a žádostí zastupitelského úřadu v Paříži (29. 10. 1953).

roku 1949 vyhrtila situace i na mezinárodní politické scéně: diskutuje se o remilitarizaci západních okupačních zón v Německu, na jaře vzniká NATO, na podzim dva samostatné a antagonistické německé státy, vrcholí sovětsko-jugoslávská roztržka a v lidových demokraciích začínají probíhat první velké vykonstruované politické procesy. Ovládnutím Association je splněn hlavní cíl, tzn. neztratit možnost jak přímo ve Francii ovlivňovat veřejné mínění a zabránit politickému „zneužití“ organizace. I proto v následujícím období československý zájem o stykovou společnost poněkud klesá.

Ve vztahu k Association se odráží také československá superiorita vůči „pokrokové“ Francii. I když ČSR opakovaně proklamovala všestrannou podporu francouzským levicovým skupinám, nepřestává vnímat Francii jako primárně nepřátelský stát, s nímž je nutné styky omezovat. A programové tlumení vzájemných kontaktů je zřejmé i ve stycích neoficiálních. Československá zahraniční politika měla totiž jinou prioritu. Byl jí rozvoj vztahů se státy lidovědemokratickými v čele s SSSR. Neoficiální vztahy s „pokrokovými“ kruhy v západních zemích jsou odsouvány do pozadí. Finanční prostředky i konkrétní propagandistický materiál tak přednostně směřovaly na rozvoj kulturních vztahů se SSSR a dalšími komunistickými státy, a ne např. do stykové organizace Association France-Tchécoslovaquie. Tuto strategii výstižně vyjádřil ve svém návrhu na vytvoření nové zastřešující Společnosti pro kulturní styky s cizinou náměstek ministra informací L. Čivrný: „Především by bylo politicky absurdní orientovat lidové vrstvy třicaterým směrem zvláštních přátelství a kulturních styků. Základní kulturněpolitickou potřebou naší lidové demokracie je, aby sovětská kultura v nejmasovějším měřítku mohla rozvinout vliv. Poznání ostatních kultur, styk a spolupráci s nimi budeme správně řešit a rozvíjet jen tou měrou, jak splníme svůj úkol *základní*: ve vztahu k SSSR a jeho kultuře.“¹³⁸

Oživení československé podpory Association v letech 1952–1953 nesouviselo pouze s prudkou kritikou francouzských komunistů, ale do značné míry i s definitivním vítězstvím československé koncepce neoficiálních styků právě nad představami KSF. Od druhé poloviny roku 1950 usilovala KSF o to, aby získala postavení privilegovaného československého partnera při budování neoficiálních kontaktů. A chtěla být navíc tím subjektem, který jim bude vlévat novou dynamiku. Tento postoj francouzských kulturních ideologů (zejména L. Casanovy, J. Kanapy a B. Taslitzkého) byl ovšem pro ČSR nepřijatelný, neboť dominantní postavení si nárokovala pro sebe s ohledem na dosažený „vyšší stupeň“ společenského vývoje. Proto je pochopitelné, že se ČSR snažila prosadit za hlavního aktéra československo-francouzských neoficiálních styků právě pomocí „poslušné“, koncepčně ovládané a finančně závislé Association. ČSR tudíž např. na podzim 1951 navrhla,¹³⁹ aby byl koordinací vzájemných styků mezi KSF a ČSR pověřen člen Association, a ne přímo některý z exponentů KSF. Třebaže nakonec tento návrh přijat nebyl, KSF musela akceptovat československé představy o fungování vzájemných neoficiálních kontaktů s tím, že se jejich těžiště přesune právě na Association.

138) Viz NA, A ÚV KSČ, f. 19/7, a. j. 761. Materiál byl projednán a schválen na 41. schůzi Kulturní rady ÚV KSČ 9. ledna 1950. V citaci zdůraznil sám L. Čivrný.

139) Viz AMZV, f. TO-O, K 16. Zpráva L. Čivrného (30. 10. 1951).

2.3.4.2.2 Československé velvyslanectví v Paříži

Regularizace neoficiálních kontaktů ovlivnila i rozsah kompetencí československého velvyslanectví. Již výše bylo uvedeno, jak intenzivně se kulturní atašé Fleischmann a velvyslanec Hoffmeister podíleli na formování kontaktů mezi československým a francouzským prostředím. O hektické předúnorové a poúnorové činnosti I. Fleischmanna na československém velvyslanectví bohatě informují jeho pravidelné zprávy. Z nich mj. vyplývá, že pracovníci velvyslanectví mohli pouze na základě vlastního uvážení rozhodovat o tom, kdo bude pozván do ČSR na návštěvu. Ještě ve své (zřejmě dubnové) zprávě z roku 1949 Ivo Fleischmann uvádí, že upravil personální složení delegace francouzských hudebníků, kteří se v ČSR mají zúčastnit hudebního festivalu Pražské jaro; dále že předložil pražskému MIO návrh francouzských hostů, o jejichž pozvání se uvažuje na filmový festival v Mariánských Lázních; a konečně informuje, že na sjezd Svazu československých spisovatelů „poslal“ do Prahy V. Poznara, J. Amada a další.¹⁴⁰ Poslední doklad o této „koncepční“ práci velvyslanectví, který jsme dohledali, pochází z prosince 1949. Ve zprávě z 27. prosince velvyslanec Hoffmeister sděloval pražskému MZV, že při lednové návštěvě Prahy předloží kulturné atašé program chystaných návštěv na rok 1950.¹⁴¹ A právě na konci roku 1949 došlo v této praxi k zásadní změně. V souvislosti s neplánovanými návštěvami některých francouzských levicových osobností v ČSR, které měly ve Francii následně nežádoucí ohlas (pobyty P. Éluarda, G. Sorii aj.),¹⁴² stejně jako vzhledem k některým kritickým projevům francouzských hostů na účet lidovědemokratického režimu, se československá strana rozhodla podrobit mechanismus francouzských návštěv v ČSR přísnější formální kontrole. Velvyslanectví obdrželo od náměstka Čivrného v prosinci 1949 pokyn, aby bylo MIO neprodleně informováno o udělení všech víz francouzským osobnostem, které se chystají Československo navštívit, případně jeho územím pouze projíždět. Toto rozhodnutí bylo motivováno zřejmě především případem P. Éluarda, třebaže jeho jméno Čivrný explicitně nezmiňuje.¹⁴³ Pokyn MIO vzalo velvyslanectví na vědomí a A. Hoffmeister vydal nařízení, podle kterého měly vízové oddělení ambasády a československý konzulát neprodleně informovat o vydání víz rovněž československé MZV. V depeši z 27. prosince 1949 si ovšem neodpustil drobnou výtku na adresu „velkých“ francouzských osobností, které prý samy vnášejí zmatek do vzájemných vztahů tím, že si víza zajistí u jiných zastupitelských úřadů, a československá strana tudíž o nich neví, nebo víza použijí až později, kdy se již s jejich návštěvou v ČSR nepočítá.¹⁴⁴

K další podstatné změně došlo v následujícím roce na lednové poradě zástupců MZV, MIO a velvyslanectví v Praze: potenciální francouzské hosty měla napříště schvalovat výhradně KSF. Nadále již nebudou stačit záruky, které poskytovalo ve většině případů pouze velvyslanectví. Tímto opatřením byla značně oslabena kompetence velvyslanectví

140) Viz NA, f. MI-D, IČ 597, K 189. Zpráva o činnosti kulturního přidělence od 1. 1. 1949.

141) Viz AMZV, f. TO-O, K 24. Zpráva A. Hoffmeistera (27. 12. 1949).

142) Srov. např. NA, f. MI-D, IČ 597, K 189, sg. Francie – Hosté; srov. citovanou studii F. Noirantové.

143) Tamtéž, Kulturněpolitické instrukce pro Hoffmeistera a Fleischmanna (21. 12. 1949). „Neočekávané“ návštěvy francouzských levicových osobností se nicméně sporadicky opakovaly i v následujícím období. Např. v srpnu 1950 přijel do ČSR bez ohlášení novinář F. Crémieux. V říjnu téhož roku se při cestě do Moskvy zastavila v Praze třináctičlenná delegace Association France-URSS a o této návštěvě nevědělo dopředu ani československé ani sovětské velvyslanectví. Tamtéž.

144) Viz AMZV, f. TO-O, K 24. Zpráva A. Hoffmeistera (27. 12. 1949).

a zpochybněna jeho důvěryhodnost. Naopak role KSF byla posílena, neboť jí bylo přisouzeno poslední slovo při schválení nebo odmítnutí návštěvy konkrétních kulturních činitelů.¹⁴⁵ Vina za pozvání „nehodných“ hostů v předchozím období ale nepadala pouze na hlavu velvyslanectví. Ze zprávy, kterou vypracoval pro náměstka ministra zahraničí Artura Londona přednosta odboru A/IV MZV L. Benda v lednu 1950, vyplývá, že některé československé instituce zvaly do ČSR Francouze, které velvyslanectví ideologicky „neprověřilo“.¹⁴⁶ Avšak ani nový model kontroly francouzských hostů nebyl bez kazu. Např. ve své říjnové zprávě z roku 1951 si náměstek Čivrný stěžuje ambasádě, že ve francouzské delegaci pozvané na Pražské jaro figurovala i hudební kritička H. Jourdanová-Morhangeová, „doporučená francouzskými příslušnými činiteli /.../, která svými neuvěřitelnými neznalostmi a z toho vyplývajícími zpátečnickými názory nijak nepřispěla /.../ dobré reprezentaci pokrokové Francie /.../“.¹⁴⁷ Nedůvěra vůči francouzským soudruhům a jejich hodnocení osobností, které měly přijet do ČSR na návštěvu, se později odrazila i v novém prvku formalizovaného schvalovacího řízení. Rozhodující slovo postupně získaly nejvyšší československé stranické orgány na úkor KSF. O této praxi informuje již výše citovaná říjnová zpráva náměstka Čivrného.

Kompetence československého velvyslanectví byly oslabeny i při plánování kulturních akcí obecně. Zatímco ještě na konci roku 1949 přiváží do Prahy I. Fleischmann k projednání návrh plánu kulturních akcí na rok 1950, který vypracovala sama ambasáda, přinejmenším od konce roku 1951 jsou již role vyměněny. Plán kulturních akcí vzniká na MIO, velvyslanectví se k němu pouze vyjadřuje a končnou podobu mu dává rozhodnutí nejvyšších československých stranických orgánů.¹⁴⁸ Poté, co byla jmenována „spojka“ mezi KSF a ČSR (v lednu 1952), se má spolupodílet na vytváření tohoto plánu i představitel KSF.

I když formalizovaná kulturní výměna po roce 1949 oslabilu pravomoc ambasády ve prospěch státních (československých) a stranických (československých i francouzských) orgánů, naplnila na druhé straně základní *československou* představu o povaze vzájemných neoficiálních vztahů: do značné míry byl usměrněn dříve nekontrolovaný pohyb francouzských levicových intelektuálů mezi Francií a ČSR a neoficiální styky byly podrobeny přísnému plánování. K úplnému prosazení československých představ o obsahových a formálních aspektech vztahu k francouzské levici ovšem došlo až v průběhu roku 1952, kdy musela KSF opustit své ambiciózní plány být dominantní stranou při určování koncepční podoby neoficiálních styků a byla nucena se smířit s nerovnocenným postavením vůči ČSR.

145) Viz AMZV, f. TO-O, K 16. Zápis o schůzce zástupců MIO se zástupci MZV (24. 1. 1950).

146) Viz AMZV, f. TO-I, K 10. Záznam o vízové praxi československého velvyslanectví v Paříži (zpráva pochází zřejmě z 18. ledna 1950 a vznikla na podkladě informací, které od Association France-Tchécoslovaquie zprostředkoval do Prahy A. Hoffmeister).

147) Viz AMZV, f. TO-O, K 16. Zpráva L. Čivrného (30. 10. 1951).

148) Viz NA, f. MI-D, IČ 597, K 189. Plán návštěv a jiných akcí v kulturních stycích s Francií – předběžné informace (pravděpodobně 15. 12. 1951).

2.3.4.2.3 Komunistická strana Francie

V systému formalizovaných kulturních styků byla francouzským komunistům přisouzena role „pouhé“ cenzurní instituce, funkce, kterou částečně KSF plnila již v období předchozím. Francouzská strana nicméně toto striktní vymezení své činnosti plně nepochopila a usilovala o vyšší iniciativu. V září 1950 tak došlo k dalšímu „nedorozumění“, kterým začíná poslední fáze utváření neoficiálních vztahů, v níž se plně prosadí československá superiorita. ČSR tehdy navštívili dva významní francouzští komunističtí činitelé J. Kanapa a B. Taslitzky. Jejich návštěvu dohodl člen ÚV KSF L. Casanova a oba zmocněnci KSF byli pověřeni v ČSR projednat program kulturních styků na následující období. „Nedorozumění“ spočívalo ve skutečnosti, že návštěvu organizovalo MIO a plán kulturních styků měl s oběma francouzskými komunisty prodiskutovat právě tento *státní* orgán. Avšak Francouzi očekávali, že se plán bude projednávat pouze po *stranické* linii, a tedy že jejich partnerem budou výhradně zástupci KSČ. Program kulturních akcí, tak jak jim byl na MIO představen, proto nepovažovali za směrodatný a po svém návratu do Francie jej na ústředí KSF netlumočili. MIO seznámilo se svými návrhy francouzské komunisty až prostřednictvím ambasády v průběhu listopadu 1950 a ledna 1951. O uvedených problémech v komunikaci informovala depeše A. Hoffmeistera z 12. ledna 1951.¹⁴⁹ Velvyslanec se onoho dne sešel s Laurentem Casanovou,¹⁵⁰ aby vzniklou situaci v „dlouhé poradě“ vyřešil. Z Hoffmeisterovy zprávy vyplynulo, že neoficiální vztahy získají nový formální rámec, který by usnadnil vzájemnou komunikaci. Casanova se zavázal, že ÚV KSF jmenuje v nejbližší době tzv. spojku, jež „bude zmocněna pro všechny kulturněpolitické otázky s velvyslanectvím a bude kontrolovat dodržení nebo nedodržení navrhovaného plánu /kulturních styků/. Bude chystat s velvyslanectvím podněty pro plán dalšího čtvrtletí. Bude mít právo ze strany francouzské přijímat i závazky finančního a organizačního rázu.“ Vytvořením funkce spojky a jejím napojením na ambasádu tak vlastně francouzští komunisté souhlasili s československým záměrem, aby z francouzské strany stimulovala neoficiální kulturní vztahy KSF a za ČSR to bylo příslušné ministerstvo. Casanova navíc při jednání s velvyslancem hýřil dobrou vůlí a navrhl (či akceptoval) množství kulturních podniků pro rok 1951. Avšak v případě jedné akce Casanova (stejně jako před ním Taslitzky a Kanapa) shodu s velvyslancem nenašel. Příznačně se jednalo o neuralgické téma neoficiálních styků, které vyvolávalo četné názorové neshody již na podzim 1949. ČSR totiž usilovala o uspořádání výstavy francouzského soudobého malířství. Francouzská strana s touto akcí plně souhlasila, ovšem kladla si autoritativní a pro lidovědemokratický režim těžko akceptovatelné požadavky, o nichž Hoffmeister Prahu opatrně informoval. Tím hlavním bylo, aby v ČSR vystavovali svá plátna také malíři, které považovala československá socialistickorealistická kritika za „formalisty“: Picasso, Matisse nebo Léger. Casanova též Hoffmeistera upozornil, že výběr děl určených k výstavě zajistí výhradně Francouzi bez zásahu československých orgánů. Francouzská strana prý neposkytne československým partnerům ani žádné fotografie vystavovaných děl, aby u příslušných malířů nevznikl dojem, „že jde o předběžnou cenzuru výstavy“. Těmito požadavky dala KSF jasně najevo, že se nehodlá svazovat – alespoň v otázce výtvarné estetiky – československými požadavky a hodlá si zachovat jistou míru autonomie.

149) Viz AMZV, f. TO-O, K 16. Odtud i příslušná následující citace.

150) Jednalo se zřejmě o reakci na předchozí schůzku Hoffmeistera s Taslitzkým a Kanapou, která proběhla 6. ledna 1951.

Třebaže na lednové schůzce Hoffmeistera s Casanovou bylo formulováno množství konkrétních kroků, jak neoficiální kulturní styky oživit, po celý rok 1951 tyto kontakty stagnovaly a mnoho ze zamýšlených opatření a akcí realizováno vůbec nebylo. Za neuspokojivý stav vzájemných vztahů KSF obviňovala československou stranu. Při setkání nižších diplomatických úředníků na československém velvyslanectví v září 1951 vyjádřil tyto stížnosti člen ideologické sekce KSF Victor Leduc.¹⁵¹ Stěžoval si mj. na zrušení některých naplánovaných francouzských návštěv v ČSR. Rozhořčeně též upozornil, že ve srovnání s jinými lidovými demokraciemi jsou francouzsko-československé vztahy nepoměrně chudší. Na Leducovy výhrady reagoval na konci října 1951 v depeši určené pro velvyslanectví náměstek Čivrný. I když sebekriticky přiznal, že je ČSR odpovědná za to, že se neuskutečnilo několik naplánovaných akcí,¹⁵² francouzskou stranu obvinil z nesplnění závazků, které si sama v lednu 1951 stanovila: i přes četné československé urgency doposud nejmenovala spojku, která měla být na základě posledního československo-francouzského jednání vybrána z okruhu Association France-Tchécoslovaquie. Celkově charakterizoval Čivrný francouzský přístup ke vzájemné spolupráci jako chaotický,¹⁵³ ideologicky ne zcela uvědomělý¹⁵⁴ a politicky nesprávný.¹⁵⁵

Vyhrocená situace v neoficiálních vztazích v poslední čtvrtině roku 1951 získala překvapivé dílčí rozuzlení na počátku následujícího roku. ÚV KSF totiž v lednu konečně jmenoval spojku „pro udržování a projednávání kulturních styků mezi ČSR a KSF“. Stal se jí Victor Leduc,¹⁵⁶ který se ještě v září předchozího roku tak kriticky vyjadřoval k fran-

151) Záznam o návštěvě zasláá do Prahy velvyslanec Souček až počátkem října. Viz AMZV, f. TO-T, K 5. Zpráva G. Součka (9. 10. 1951).

152) Např. odřeknutí návštěv spisovatelů C. Roye a J. Marcenaca. V tomto bodě nicméně Čivrný naznačuje, že za represivním opatřením nestojí MIO, ale zřejmě ÚV KSČ, protože návštěvy „nebyly schváleny nejkompetentnějšími československými místy.“ Viz AMZV, f. TO-O, K 16. Zpráva L. Čivrného (30. 10. 1951). Odtud i následující citace.

153) „/.../ ze zkušenosti jsme se přesvědčili, že individuální jednání s francouzskými soudruhy nevedou k ničemu a naopak jen zvyšují chaos.“

154) Čivrný naznačil, že KSF stále ještě nepochopila, že kulturní československo-francouzská výměna, byť neoficiální, bude v koncepci československé zahraniční politiky kvantitativně tlumena, jelikož není považována za prioritní: „Širší program významných akcí nenavrhujeme, neboť by mohl vzniknout nepoměr vzhledem k jiným zemím.“

155) Na pozadí případu s více než rok starým „nedorozuměním“ s Kanapou a Taslitzkým Čivrný poněkud nespravedlivě obviňuje KSF, že také stále ještě nepochopila, že jejím hlavním partnerem pro jednání o kulturních otázkách je MIO, a ne stranický aparát KSČ. V této výtce rezonují události ze září 1951, které Čivrný ve své zprávě jen okrajově a spíše implicitně uvádí, a to odvolání R. Slánského z pozice generálního tajemníka ÚV KSČ a otevření latentního mocenského konfliktu mezi stranickými a státními orgány. K tomuto historickému pozadí viz KNAPÍK, J. *V zajetí moci*. Cit. dílo, zejm. s. 110–112. Obdobné výtky obsahovalo také nedatované Zhodnocení kulturních styků v oblasti kapitalistických států za rok 1951, jež vzniklo zřejmě na půdě MIO v přibližně stejném období. V tomto dokumentu zaznívá ještě vypjatěji československá kritika KSF za to, že se snaží autoritativně prosazovat svoje požadavky v oblasti kulturní spolupráce bez ohledu na reálný politický význam, který této spolupráci přisuzuje ČSR: „/v roce 1951/ pokračovalo se v individuálním kladení požadavků /z KSF/ na československou stranu, různí pokrokoví francouzští komunističtí pracovníci předkládali své požadavky a často v nepřijatelných lhůtách, a zvyšovali tak anarchický stav československo-francouzských kulturních styků.“ I proto navrhuje tato zpráva přemístit téžishť neoficiálních styků na Association France-Tchécoslovaquie, a tak obejít „neseriózního“ partnera (KSF). Viz NA, f. MI-D, IČ 551, K 165.

156) Bylo dohodnuto, že veškeré akce kulturního a vědeckého charakteru budou předem projednány s Leducem a uskuteční se pouze po vzájemné dohodě.

couzsko-československým vztahům.¹⁵⁷ Zdánlivě bylo jmenování spojky výhodné pro obě strany. KSF si díky ní udržela kontrolu nad kulturními akcemi neoficiálního charakteru a potvrzena byla i její role hlavního partnera pro československé státní orgány. ČSR se zavázala projednávat s komunistickou spojkou všechny navrhované akce, z nichž většina měla probíhat pod záštitou Association France-Tchécoslovaquie. Ve skutečnosti se jednalo spíše o vítězství československé koncepce. Té totiž vyhovovalo zdůraznění role Association jako stěžejního organizátora kulturní výměny s Francií. KSF ovšem jmenováním Leduca do funkce spojky¹⁵⁸ přistoupila zejména na formalizovaný a asymetrický model komunikace s československými státními (ne stranickými) orgány, od něhož si ČSR slibovala, že eliminuje množství dalších „nedorozumění“ způsobených individuálními jednáními s francouzskými komunisty.¹⁵⁹

Důkazem přetrvávajícího československého ambivalentního a nadřazeného postoje vůči KSF je již zmíněná příprava velké výstavy francouzského moderního malířství v ČSR. Únorová depeše velvyslance Součka z roku 1952 přináší oproti lednové zprávě velvyslance Hoffmeistera z předchozího roku, týkající se přípravy této výstavy, mírný, avšak příznačný posun. Z jednání Součka s Leducem totiž vyplynulo, že francouzská strana, třebaže trvala na zastoupení děl „problémových“ autorů, byla ochotná poskytnout předem vedle podrobného seznamu vystavovaných děl i několik fotografií, aby se výstava mohla uskutečnit na konci roku 1952. Francouzi tak nepatrně slevili ze svých původních kategorických požadavků (žádné fotografie ani předběžný seznam vystavovaných děl). Československý velvyslanec si vyžádal stanovisko Prahy. MIO ovšem zůstávalo k pořádání výstavy skeptické, a to i proto, že ještě na začátku podzimu 1952 nedostalo od francouzské strany žádné podrobnější, i když přislíbené informace. Proto se na zářijové poradě na MIO, již se zúčastnili velvyslanec Souček, přednosta 4. oddělení MIO pro kulturní styky se zahraničím I. Fleischmann a referentka pro Francii Krucká, rozhodlo, že pokud se plánovaná výstava v roce 1953 neuskuteční, bude uspořádána alternativní expozice karikatur J. Effela, který bude při této příležitosti do ČSR také pozván. Zápis z jednání ovšem obsahuje ještě ruční přípis (zřejmě z počátku října) Igora Kratochvíla, vedoucího odboru pro kulturní styky se zahraničím. V něm se uvádí, že po dohodě s náměstkem ministra informací a osvěty Jiřím Taufrem byla nakonec výstava francouzského malířství z plánu kulturních akcí na rok 1953 vyškrtnutá, aniž by byl explicitně formulován důvod tohoto zásahu.¹⁶⁰ Počátkem listopadu se sešel velvyslanec Souček s Leducem nad připraveným plánem kulturních podniků pro rok 1953. Leduc s tímto plánem vyslovil souhlas. Když se následně informoval na osud francouzské výstavy, Souček ho požádal, aby do-

157) Viz AMZV, f. TO-O, K 16. Zpráva G. Součka (13. 2. 1952).

158) Skrytě ČSR od této funkce zřejmě očekávala, že se časem stane pouze funkcí formální a spojka bude víceméně pasivně schvalovat návrhy, které jí bude předávat prostřednictvím ambasády MIO.

159) Jistou nedůvěrou vůči francouzskému komunistickému prostředí dokazuje i fakt, že vedle formalizovaného kontaktu s KSF Československo udržovalo a podporovalo alternativní informační kanály, jež jí poskytovaly, opět zejména prostřednictvím československého velvyslanectví v Paříži, důležité zprávy o francouzském vnitropolitickém a kulturním vývoji. Viz např. schůzky C. Morgana s diplomatickým úředníkem F. Ballem v březnu 1953 nebo informace, které poskytl ambasádě R. Vailland na počátku roku 1953: AMZV, f. TO-O, K 16. Složka S. Groussard; AMZV, f. TO-T, K 5. Záznam o rozhovoru F. Balla s C. Morganem (10. 3. 1953).

160) Viz NA, f. MI-D, IČ 597, K 189. Plán další činnosti kulturních styků s Francií (27. 9. 1952).

dal velvyslanectví „konkrétní návrhy ohledně rozsahu, obsahu a data výstavy“.¹⁶¹ Souček již v této době věděl o výsledném zamítavém stanovisku MIO, avšak Leduca o něm ze strategických důvodů neinformoval.¹⁶² Velvyslancův postup byl následně schválen na společné schůzce zástupců MZV a MIO.¹⁶³ Výstava francouzského moderního malířství se tak opravdu v roce 1953 neuskutečnila (na rozdíl od výstavy Effelových karikatur). Zákulisním jednáním, které nerealizované akci předcházelo, dala československá strana jasně najevo, že navzdory dohodnutému způsobu spolupráce s KSF bude s francouzskou levicí hrát nadále neupřímnou dvojí hru, v níž usiluje primárně o splnění svých pragmatických zájmů a Francouzům je přisouzena role podřízeného statisty.

2.4 Shrnutí

V kapitole o francouzsko-československých vztazích v letech 1945–1953 jsme se nezabývali všemi jejich aspekty. Nesledovali jsme, až na nepatrné výjimky (např. Courbetova výstava nebo expozice francouzského moderního malířství), praktické projevy československé kulturní politiky vůči Francii v oblasti kulturních výměn, ani jsme se nesnažili plošně zachytit konkrétní přítomnost francouzské kultury v československém prostředí. Systematicky jsme neanalyzovali, jaké prestiži se francouzská kultura v poválečné ČSR těšila. Naším prioritním zájmem bylo poukázat na zásadní strukturální odlišnosti předúnorových a poúnorových vztahů v oblasti oficiálních kulturněpolitických styků a dále jsme se snažili podrobněji postihnout proces formování obecných linií konsistentní československé politiky vůči Francii po roce 1948. Tento proces jsme mapovali z pohledu československých státních orgánů, především ministerstev zahraničí, informací a osvěty a československého velvyslanectví v Paříži. Zároveň jsme poukázali na fakt, že za některými rozhodnutími těchto institucí lze vysledovat zásahy nejvyšších československých stranických orgánů, případně vliv sovětský.

Na československé kulturní politice vůči Francii v období 1948–1953 jsou zajímavé, vedle příznačného a ideologicky motivovaného tlumení oficiálních styků a paralelního procesu (pře)budování neoficiálních kontaktů, jež se objevují i v dalších lidových demokraciích, přinejmenším tři následující momenty. Oficiální kulturní vztahy tlumí ČSR ve srovnání s jinými lidovými demokraciemi spíše opatrně a ne zcela důsledně. Zatímco platnost kulturních dohod, resp. přítomnost francouzských kulturních a vzdělávacích institucí končí např. v Polsku, Rumunsku nebo Bulharsku již v rozmezí let 1949–1950, Československo *Kulturní deklaraci* nikdy nevypraví a přítomnost francouzských ústavů násilně ukončí s relativním časovým zpožděním až v první polovině roku 1951. Další výzkum v československých a zahraničních archivech by mohl osvětlit důvody, které k této pozdější a nedůsledné československé reakci vedly. Pragmatické nevypravění *Kulturní deklarace* by totiž mohlo naznačovat, že si ČSR udržela jistou míru autonomie na sovětské

161) Tamtéž, Zpráva G. Součka (14. 11. 1952).

162) „Až nám tyto informace /o rozsahu, obsahu a datu výstavy Leduc/ oznámí, po určitém čase mu sdělíme, že z technických důvodů výstavu nelze uskutečnit. Kdybychom totiž naše záporné stanovisko sdělili předem, vyvolalo by to v malířských kruzích nepříjemný dojem, že odmítáme jejich výstavu a priori.“ Tamtéž.

163) Tamtéž, Zpráva I. Fleischmanna (8. 12. 1952).

konceptu kulturní politiky, která represivní přístup k francouzské kultuře do značné míry iniciovala.¹⁶⁴

Druhým bodem, na nějž bychom chtěli upozornit, je proces formalizace vzájemných neoficiálních vztahů. Administrativními opatřeními se ČSR snaží vtisknout neoficiálním stykům pevný organizační rámec, a tak eliminovat, kromě čtených „nedorozumění“ mezi francouzskými a československými komunistickými anebo komunizujícími intelektuály, ambice KSF, která až do období 1951/1952 usiluje o pozice rovnocenného československého partnera. Až další komparativní výzkum v archivech tehdejších lidovědemokratických zemí a také v archivech KSF by potvrdil, zda procesy, které vedly k nastolení československé superiority, strukturně odpovídaly procesům probíhajícím i v dalších komunistických zemích. Odpověď na tyto otázky by následně napomohla pochopit, jaké reálné místo zastávala KSF v mezinárodním komunistickém hnutí v první polovině padesátých let.

Základní linie československé kulturní politiky vůči Francii po roce 1948 pomáhají porozumět také hlubším motivacím, které ovlivňovaly československé kulturní ideology v odstíněném přístupu k francouzsky psané literatuře, a to především literatuře soudobé. Konkrétním případům se věnují kapitoly Aktuální pokroková tematika a Ideologicky nežádoucí literatura. Avšak již z této části naší práce vyplývají hlavní osy, podle kterých bude diferenciací francouzsky píšících autorů v českém prostředí probíhat. Stěžejní dělení se odehraje na linii mezi ideologicky zcela nepřijatelnou a naopak tolerovatelnou společenskou angažovaností autora: z překladu budou vyloučeni autoři obecně označení jako „reakční“ a k českému čtenáři proniknou pouze autoři „pokrokoví“. V rámci tolerovatelné literatury budou nicméně upřednostněni pouze autoři plně loajální k lidovědemokratickým režimům, často ovšem marginálního literárního významu (např. R. de Jouvenel), oproti literátům „nespolehlivým“, kteří veřejnými kritickými vystoupeními dostávají komunistické země čas od času do úzkých. Mezi ně budou patřit i velké literární osobnosti typu L. Aragona nebo P. Éluarda. Vedle autorského selekčního klíče bude existovat i klíč obsahový: relativně silnou pozici v rámci celkového množství překladů z francouzštiny budou hrát tituly s otevřeně prokomunistickým zaměřením (např. politické reportáže) oproti dílům beletristickým. Mezi těmi získají privilegované postavení francouzské pokusy o tvorbu v duchu socialistického realismu.

164) K sovětskému vlivu na kulturní politiky lidovědemokratických států srov. citovanou studii F. Noirantové a také např. uvedené příspěvky A. Marèse a M. Pasztorové ve sborníku *Culture et politique étrangère des démocraties populaires*.